

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας
και
Ιστορικό Παλαιογραφικό Αρχείο του Μορφωτικού
Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης

Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο

Λαϊκή Ιατρική και Ιατρική Επιστήμη
Σχέσεις Αμφίδρομες

7 - 11 Μαρτίου 2012

Περιλήψεις Ανακοινώσεων

ΑΘΗΝΑ 2012

ΠΕΜΠΤΗ 8 ΜΑΡΤΙΟΥ 2012

1^Η ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Γιώργος Αλεξιάς

Η κοινωνική διάσταση των φαινομένων της Υγείας και της Ασθένειας

Η υγεία και η ασθένεια αποτελούν φαινόμενα τα οποία στο πλαίσιο της επιστημονικής ιατρικής αντιμετωπίστηκαν ως μονοδιάστατα, απόλυτα βιολογικά φαινόμενα. Τις τελευταίες δεκαετίες, στο χώρο των κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα στο πλαίσιο της κοινωνιολογίας της υγείας και της ασθένειας, διατυπώθηκε η άποψη ότι η υγεία και η ασθένεια δεν αποτελούν διαχρονικές βιολογικές κατηγορίες αλλά ιστορικά, κοινωνικά φαινόμενα, τα οποία αποκτούν την τελική τους μορφοποίηση σε συμφωνία με το ευρύτερο σύστημα ιδεών και την κυρίαρχη κοσμοθεωρία της εκάστοτε χωροχρονικά προσδιορισμένης κοινωνίας. Η εισήγηση καταγράφει στο πλαίσιο μιας ιστορικής περιοδολόγησης τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν και προσδιορίστηκαν κοινωνικά τα φαινόμενα της υγείας και της ασθένειας στην αρχαία ιπποκρατική ιατρική, το Μεσαίωνα και τη σύγχρονη επιστημονική ιατρική, αναδεικνύοντας το ρόλο των κυρίαρχων κάθε φορά ιδεών στη δόμηση και νομιμοποίηση του τρόπου προσδιορισμού της υγείας και της ασθένειας. Η περιοδολόγηση αυτή έχει κύριο σκοπό να δείξει ότι η κοινωνία έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην τελική μορφοποίηση, του τι ορίζουμε ως υγεία και ασθένεια, μη αγνοώντας φυσικά τη βιολογική διάσταση, η οποία αποτελεί την πρώτη ύλη πάνω στην οποία μορφοποιείται η κοινωνική παρέμβαση. Οι κοινωνικές αναγκαιότητες και η ευρύτερη ιστορική κοινωνική δυναμική είναι αυτές που εντέλει προσδιορίζουν τι θα οριστεί ως υγεία, τι ως ασθένεια καθώς και τον τρόπο και τις μορφές τις οποίες θα εκλάβει η θεραπεία. Τα ιατρικά συστήματα δεν παράγονται νομοτελειακά, ούτε σε κοινωνικό και ιστορικό κενό, αντιθέτως μορφοποιούνται από τις δομικές προδιαγραφές της εκάστοτε ιστορικής κοινωνίας.

Ευάγγελος Χ. Καραδήμας

Κοινή λογική, υγεία και ασθένεια: Οντολογίες πόνου και αντιδράσεις στην ασθένεια και τη θεραπεία

Σε κάθε σύστημα υγείας φαίνεται να υπάρχουν τρεις εφραπτόμενοι τομείς: ο επαγγελματικός, ο λαϊκός και ο δημοφιλής (Kleinman, 1980). Ο «δημοφιλής» τομέας αναφέρεται στο κοινό, μη-επαγγελματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ορίζεται αρχικά η ασθένεια. Ο «επαγγελματικός» τομέας εκφράζει τις αναπαραστάσεις και τις δράσεις των οργανωμένων θεραπευτικών επαγγελματιών, ενώ ο «λαϊκός» είναι ο πολιτισμικός, μη-ειδικός και μη-γραφειοκρατικός τομέας που ρίχνει τη σκιά του και στους δύο άλλους τομείς. Αυτές οι λαϊκές αντιλήψεις διαμορφώνονται στο πέρασμα του χρόνου, στηρίζονται σε πολιτισμικές και ιστορικές βάσεις και επηρεάζουν τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε και αντιδρούμε στην ασθένεια. Οι Shweder et al. (1997) έχουν περιγράψει επτά γενικά συστήματα, τα οποία ονόμασαν «οντολογίες του πόνου» και τα οποία αντιπροσωπεύουν γενικούς τρόπους κατανόησης της

ασθένειας και του πόνου, αλλά και μεθόδους παρέμβασης για την άρση του πόνου και της δυσφορίας. Οι οντολογίες αυτές είναι: η βιοϊατρική, η διαπροσωπική, η κοινωνικοπολιτική, η ψυχολογική, η αστρολογική, η οικολογική και η ηθική. Γενικά, οι πιο ατομιστικές κοινωνίες και πολιτισμοί δίνουν έμφαση στο διαφορετικό και στη μοναδικότητα των μελών των, ενώ οι πιο συλλογικές στις ανάγκες της ομάδας και στην ενδοσυνάφεια. Πέρα όμως από τις «λαϊκές αντιλήψεις», μεγάλο ρόλο σε θέματα υγείας και ασθένειας διαδραματίζουν και οι νοητικές (γνωστικές) αναπαραστάσεις που αναπτύσσει το κάθε άτομο έχοντας ως στόχο να κατανοήσει την κατάσταση και να διαχειριστεί το πιθανό πρόβλημα. Αυτή η γνωστική αναπαράσταση της ασθένειας στηρίζεται στην κοινή λογική και αποτελείται από διαστάσεις όπως τα αίτια, οι συνέπειες, η χρονική πορεία και ο βαθμός ελέγχου του προβλήματος υγείας. Όλα αυτά υποδεικνύουν ότι η πολιτισμική και η ατομική κοινή λογική αποτελούν καθοριστικό παράγοντα σε θέματα υγείας και ασθένειας, πέρα από την «επίσημη» κάθε φορά ιατρική-επιστημονική προσέγγιση. Στην παρουσίαση θα συζητηθούν τα ζητήματα αυτά και θα αναπτυχθούν σχετικά παραδείγματα.

Χαράλαμπος Πασσαλής

Διαχείριση και θεραπευτική αντιμετώπιση του αιφνίδιου και έντονου φόβου στη λαϊκή ιατρική

Το φαινόμενο προσφυγής σε τελετουργικές πράξεις, οι οποίες στοχεύουν στην αντιμετώπιση ψυχοσωματικών διαταραχών που συνδέονται με διάφορες μορφές έντονων και επίμονων φόβων, ήταν πολύ διαδεδομένο στον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό (*γηιείες του φόβου, έβκαρμαν του φόου* κ.λπ.). Στην εισήγηση προσδιορίζονται τα είδη των πράξεων που επιτελούνται προκειμένου να εντοπιστούν οι παράγοντες που προκαλούν τον φόβο, καθώς και οι τρόποι αντιμετώπισής τους. Ακόμη, ανιχνεύονται τα σχήματα της λαϊκής κοσμοθεωρίας που διαμορφώνουν και καθορίζουν τη θεραπευτική αντιμετώπιση, καθώς και οι αντιλήψεις σχετικά με την αιτιολογία πρόκλησης φόβου (λ.χ. επίδραση δαιμονικών όντων, απειλητικά ζώα κ.λπ.). Από την εξέταση εθνογραφικών πληροφοριών καταγεγραμμένων σε διάφορα λαογραφικά περιοδικά και με τη βοήθεια σύγχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων, προκύπτει ότι αυτές οι τελετουργικές πράξεις δεν αποτελούσαν εκφράσεις ενός «παθολογικού» τρόπου αντιμετώπισης μιας διαταραχής αλλά συνιστούσαν επανορθωτικούς μηχανισμούς, κάτι που, σε τελική ανάλυση, παρουσιάζει κοινά στοιχεία με σύγχρονες ψυχολογικές θεραπευτικές μεθόδους.

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη

«Θήλεια δαίμων...». Ασθένειες γένους θηλυκού

Οι ονομασίες των μεταδοτικών και λοιμωδών νοσημάτων, τα οποία υπό μορφή επιδημιών ταλάνισαν τον ελληνικό πληθυσμό στη διάρκεια της νεότερης ιστορίας του και το περιεχόμενό τους, καθώς και οι αντιλήψεις που τις συνοδεύουν, αποτελούν το αντικείμενο της ανακοίνωσης. Οι επιδημίες, όπως και οι θανατηφόρες παιδικές ασθένειες, είναι γένους θηλυκού: θέρμη (-ες), πύρεξη (ελονοσία)¹, ευλογιά, πανώλη, φάουσα, χολέρα, χρυσή, κι-

1. Θέρμες, πύρεξη, παροξυσμός, πιασμός, τιναχτός (Σίφνος), ρίγος ξεφανερωτός (Κρήτη), πειράγματα του θεριστή κ.λπ.

τρινάδα, λιόκριση (ίκτηρος), έλιρη (ιλαρά), οστρακιά, φθίση, αλλά και γρίπη. Η ονομασία συνοδεύεται συνήθως από την εξεικόνιση με μορφή ηλικιωμένης, δύσμορφης γυναίκας. «*Δαιμόνων φάσμα...*» «*θήλεια δαίμων...*», την οποία προσπαθούν να εξορκίσουν με μαγικοθηρησκευτικές ενέργειες, ή να εξευμενίσουν με την αποφυγή αναφοράς του πραγματικού της ονόματος, καλώντας την *Ευλογημένη, Καλονόματη, Μελιταριά κ.ο.κ.*

Ελένη Παπαγαρουφάλη

Δυνητικοί δωρητές οργάνων σώματος στην Ελλάδα

Η Ελλάδα υπολείπεται κατά πολύ από τα λοιπά κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς την προσφορά πτωματικών μοσχευμάτων, συνεπώς, και ως προς τη δυνατότητα αύξησης των αναγκαίων μεταμοσχεύσεων. Η επιφυλακτική έως αρνητική στάση των Ελλήνων να αποκτήσουν την «Κάρτα Δωρητή», να δηλωθούν, δηλαδή, δότες οργάνων και σωματικών ιστών μετά θάνατον, έχει αποδοθεί σε αίτια οργανωτικού χαρακτήρα (π.χ. ελλιπής ενημέρωση) και, κυρίως, αξιακού, όπως η «παλαιά βαθιά ριζωμένη» λαϊκή και επίσημη θρησκευτική αντίληψη του ελληνικού λαού για «τη γαλήνια ακεραιότητα του σώματος του νεκρού», καθώς και η «κατάλυση» των πατροπαράδοτων εννοιών του «ελληνικού φιλότιμου» και της «ελληνικής λεβεντιάς». Τι κάνει τα λίγα σε αριθμό μέλη της κοινωνίας μας να αποδέχονται αυτό τον «αιρετικό» για τα ελληνικά δεδομένα θεσμό και να δηλώνουν μερική ή πλήρη διαθεσιμότητα (ορισμένων ή όλων των οργάνων ή και όλου του σώματός τους) μετά το θάνατό τους; Στην παρούσα ανακοίνωση αναδεικνύονται τα κίνητρα που συνήθως ωθούν τους υποψήφιους δωρητές στη μελλοντική μεταθανάτια πράξη τους και στον τρόπο με τον οποίο τη βιώνουν όταν τη φαντάζονται να τους συμβαίνει. Συγχρόνως δείχνονται οι τρόποι με τους οποίους αυτή η απαραίτητη για τις μεταμοσχεύσεις μορφή δωρεάς εντάσσεται τόσο σε «πατροπαράδοτες» αντιλήψεις και πρακτικές, όσο και στην ευρύτερη εθνική πολιτική «σύγκλισης» με χώρες θεωρούμενες πιο «εκσυγχρονισμένες». Επομένως, η άρνηση και η αποδοχή του θεσμού της μεταθανάτιας δωρεάς συζητούνται ως πολιτισμικές πρακτικές που σχετίζονται με ευρύτερα ζητήματα της ελληνικής κοινωνίας και με βιώματα των Ελλήνων, όχι πάντα σχετικά με τη σύγχρονη βιοϊατρική.

Γεώργιος Π. Χρούσος

Οι έννοιες της ομοιόστασης και του στρες στην Αρχαία Ελλάδα

Από την αρχαιότητα οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι, Πυθαγόρας και Αλκμέων χρησιμοποίησαν, αντίστοιχα, τους όρους «αρμονία» και «ισονομία» για να εκφράσουν τη δυναμική ισορροπία ή ομοιόσταση της ζωής, ενώ οι ιπποκρατικοί ιατροί και φιλόσοφοι εξίσωσαν την αρμονία με την υγεία και τη δυσαρμονία με τη νόσο. Τόσο οι στωικοί όσο και οι επικούριοι, δύο φιλοσοφικές σχολές που επικεντρώθηκαν στη μελέτη του στρες και στη διαχείρισή του, θεωρούσαν την επίτευξη της «αταραξίας», ή αλλιώς του απόρθητου του πνεύματος από στρεσογόνα ερεθίσματα ως ένα πρωταρχικό σκοπό της ζωής, ενώ ο ίδιος ο Επίκουρος μίλησε για «ευστάθεια», τη γαλήνια και ζητούμενη εκείνη αισθηματική κατάσταση της αρμονικής ισορροπίας στο ανθρώπινο ον.

2^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Αμαλία Κουμπούρα

Μητρότητα και παιδί: συγκριτικές θεραπευτικές πρακτικές στη Νάξο

Η δημόδης ιατρική στηρίζει την υπόστασή της σε έναν συγκεκριασμό επιστήμης και μύθου, πραγματικής παρατήρησης αφενός και μαγείας αφετέρου, που καθοδηγείται από μια μυστικιστική ενέργεια και επενέργεια της ψυχής προς μια υπέρβαση των φυσικών ορίων. Η προφύλαξη της λεχούς από αερικά (*Καλές Κιουράδες*) βασίζεται σε μαγικές συμβολικές ενέργειες (π.χ. φύλαξη ψωμιού στο μαξιλάρι για σαράντα μέρες). Παρατηρούνται και εξετάζονται όχι μόνο καθ' εαυτές οι βρεφικές και παιδικές ασθένειες ή και περισσότερο οι προσπάθειες προστασίας της σωματικής υγείας της μητέρας και του παιδιού, στην περίοδο της γέννησης και της μητρότητας, αλλά και το κοσμοθεωρητικό κέντρο της λαϊκής σκέψης απέναντι στην έννοια της ασθένειας. Η κοινωνική αλληλεγγύη απέναντι στη γέννηση ενός νέου ατόμου προβάλλει το χαρακτήρα της συμπεριφοράς των συμβαλλομένων μελών σε αυτή τη διαβατήρια φάση, καθώς και στην τελετουργική διαδικασία κοινωνικοποίησης του βρέφους. Η συγκριτική εξέταση της εξέλιξης των λαϊκών θεραπευτικών πρακτικών στο παρελθόν και στο σήμερα, και της στάσης απέναντι σε αυτές, εν όψει της παροχής υγειονομικής περίθαλψης στο νοσοκομειακό περιβάλλον του νησιωτικού χώρου, καταδεικνύει τη λειτουργία της δεισιδαιμονίας, το ρόλο της κοινωνικής θέσης του πρακτικού γιατρού ή της γιάτρισσας-μαμμής, αλλά και αυτόν της μητέρας και του παιδιού στη ναξιακή κοινωνία, σε μια προσπάθεια ισορροπίας ανάμεσα στο άλογο και το λογικό, το κατανοητό και το ακατανόητο.

Ιωάννης Γραμματικάκης

«Μητρότητα και ευτοκία στην παλαιοανακτορική μινωϊκή Κρήτη»

Στη μινωϊκή Κρήτη (3000-1750 πΧ) η γυναίκα-μητέρα χαρακτηρίζεται από έντονη προσωπικότητα, μόρφωση, υψηλή αισθητική και ήθος. Κατέχει υψηλή θέση στην κοινωνία, συμμετέχει σε όλες τις δημόσιες τελετές, ενώ λαμβάνει μέρος σε συμπόσια και σε αθλητικούς αγώνες, γεγονός πρωτόγνωρο σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα.

Ο σεβασμός στη μητρότητα, στη γονιμότητα και στη γέννηση αποτελεί για τους Μινωίτες βασικό στοιχείο του μινωϊκού πολιτισμού, το οποίο εκφράζεται συμβολικά με πολλούς τρόπους πχ. με κεφαλές ταύρων, με ροζέτες, με φίδια, με το διπλό πέλεκυ κ.ά. Περίφημα για την τέχνη τους είναι και τα γνωστά αγαλματίδια δύο μινωικών θεοτήτων: της Μητέρας Θεάς με τους όφεις και της Θεάς των «μηκώνων». Η επίκληση θεοτήτων για ευτοκία εκφράζεται και με θεότητες, όπως η Ειλείθυια, η Βριττόμαρτυς και η Δίκτυννα.

Ειδικότερα, η Ειλείθυια είναι κόρη του Δία και της Ήρας και αδελφή της Ήβης, του Άρη και του Ηφαίστου. Ετυμολογικά, το όνομα Ειλείθυια, παράγεται από τα αρχαία ρήματα: “ειλέω” (=στενοχωρώ, πιέζω) και του “θύω” (=στενάζω με ορμή, τρελαίνομαι). Το όνομα αυτό αποδίδεται στην ικετευτική κραυγή των επιτόκων: «*Ελθέ!*», «*Ελθέ!*» με την οποία και καλούσαν τη θεά σε βοήθεια. Η Ειλείθυια βοηθά τις γυναίκες να γεννήσουν, ενώ πριν και μετά τη γέννα οι γυναίκες τής προσφέρουν διάφορα αφιερώματα, όπως αγαλματίδια γυναικών σε στάσεις τοκετού, βρεφών, παιδικών παιχνιδιών ή και χρυσά κοσμήματα σε σχήμα μέλισσας (σύμβολο γονιμότητας).

Στην Κρήτη τα γνωστότερα λατρευτικά ιερά σπήλαια της θεάς βρίσκονται στην Αμνισσό, στην Ολούντα, στο Δικτυνναίο και στην Ίνατο αλλά η κύρια έδρα της θεάς είναι η αρχαία Λατώ.

Συμπερασματικά, η ισότιμη θέση άνδρα και γυναίκας, ο σεβασμός στο ρόλο της μητέρας καθώς και οι λατρευτικές δοξασίες και τελετές για ευτοκία αποτελούν κύριο στοιχείο της κοινωνίας και της θρησκείας στην παλαιοανακτορική Κρήτη.

Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας

Η λαϊκή ιατρική για την κύηση, τον τοκετό, τη λοχεία και τη γαλουχία στην παραδοσιακή κοινωνία της Κορινθίας του 20ού αιώνα

Η γέννηση ενός παιδιού στην παραδοσιακή κυρίως κοινωνία αποτελούσε ένα πολύ σημαντικό γεγονός, όχι μόνο οικογενειακό αλλά και κοινωνικό, γιατί οδηγούσε στην κοινωνική νομιμοποίηση του γάμου - παράλληλα προς τη θρησκευτική - και εξασφάλιζε την ανανέωση της εν λόγω κοινωνίας.

Στην εργασία αυτή εξετάζω τις αντιλήψεις για την *κύηση, τον τοκετό, τη λοχεία και τη γαλουχία*, στην παραδοσιακή κοινωνία της Κορινθίας του 20ου αιώνα, οι οποίες διαμορφώνονται μέσα από ένα πλέγμα δοξασιών και πρακτικών με θεία και δεισιδαιμονική προέλευση, εθμικά προσδιορισμένων, που αφορούν τρία βασικά στάδια στη σχέση μητέρας-παιδιού-κοινωνίας: τον αποχωρισμό, τη διάβαση και την ενσωμάτωση.

Η εξέταση γίνεται μέσα από ανέκδοτο υλικό και με βάση τη σχετική κορινθιακή βιβλιογραφία - αλλά και τη γενικότερη - και οργανώνεται σε τέσσερις ενότητες, με βάση την εξεταζόμενη κάθε φορά περίπτωση (κύηση, τοκετό, λοχεία, γαλουχία).

Έφη Μαστοροδήμου

Ιατρικοποίηση και εναλλακτικές μορφές διαχείρισης της αναπαραγωγικής διαδικασίας

Στο βιο-ιατρικό λόγο η γυναίκα υφίσταται ως η αντήχηση της φύσης, και το σώμα της συστήνεται από τη βιολογία του, οπότε και καθίσταται το απόλυτο ιατρικό αντικείμενο σε μια ανδροκρατούμενη και ανδροκεντρική ιατρική επιστήμη. Στην περίπτωση της αναπαραγωγής οι συγκεντρωτικοί θεσμοί ιατρικής περίθαλψης φαίνεται πως έχουν στα χέρια τους τη γνώση και τον έλεγχο του σώματος της γυναίκας. Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί πως ανέκαθεν κάποιος είχε αυτή τη γνώση και τον έλεγχο πέρα από την ίδια τη γυναίκα. Μια γηραιότερη γυναίκα, μια μαμμή, μια πρακτική μαία.

Στα πλαίσια της βιο-εξουσίας η πειθαρχημένη γνώση της γυναίκας έχει δομηθεί σε ένα ιατρικοποιημένο μοντέλο αναγνώρισης των σταδίων της εγκυμοσύνης και της ανάπτυξης του εμβρύου, η πιστότητα του οποίου παραγκωνίζει τις δικές της αισθήσεις και υποβαθμίζει τη σωματικότητά της σε αφανή ήρωα, *woman in absentia* (Newman, 1996:68) κατά τη διαδικασία της γέννας. Η γυναίκα δεν έχει μάθει να εμπιστεύεται το σώμα της, αλλά έχει εκπαιδευτεί στην πληροφορία της ιατρικής τεχνολογίας.

Σε ένα ευρύτερο ρεύμα απο-ιατρικοποίησης, τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί ότι ένα ποσοστό γυναικών στην Ελλάδα, αποφασίζει να γεννήσει σε κέντρα πρόωθησης φυσικού τοκετού ή στο σπίτι με τη βοήθεια μαίας. Αυτή η επιλογή θα μπορούσε να θυμίζει

σε κάποιους παλαιότερες πρακτικές μαιευτικής, αλλά στην πραγματικότητα πρόκειται για μια ακόμη περίπτωση ιατροκοποίησης, καθώς οι στόχοι της ορίζονται και πάλι στα πλαίσια της βιο-εξουσίας για την έννοια της υγείας. Η διαφορά έγκειται στον ορισμό της υγείας και στο γεγονός πως εντοπίζεται πλέον πιο συστηματικά ως ανατομική και ψυχική ταυτόχρονα. Συζητάμε κι εδώ για μια γνώση η οποία δεν παραδίδεται από το ίδιο το σώμα, καθώς η πλειοψηφία των γυναικών που φτάνει σε αυτή την επιλογή έχει υψηλό μορφωτικό επίπεδο και έχει ενημερωθεί πολύ καλά ώστε να υποστηρίξει την απόφασή της στον κοινωνικό περίγυρο.

Παρόλα αυτά, τέτοιου είδους επιλογές παιδεύουν τις γυναίκες σε μια μαθητεία του σώματός τους, αφήνοντας ένα αισιόδοξο μήνυμα, όπως θα το εντόπιζε η Martin (2001), ως ένα απελευθερωτικό δυναμικό στους μη-κυρίαρχους λόγους της ενσώματης εμπειρίας κήσης και τοκετού, το οποίο δύναται να ενεργοποιήσει κριτικούς επανασχηματισμούς των ιατρικών λόγων και πρακτικών.

Ειρήνη Τουνταςάκη

«Τα μωρά τα φέρνει...ο γιατρός»: όταν η μητρότητα «κατασκευάζεται» στο ιατρικό εργαστήριο

Τα τελευταία χρόνια, στις δυτικές κοινωνίες, η κατίσχυση του λεγόμενου «τεχνοκρατικού μοντέλου» του τοκετού με την εφαρμογή πολύπλοκων παρεμβατικών τεχνολογιών, τη συνακόλουθη ως αναπόφευκτη προσφυγή στα μαιευτήρια και την εντατική έως ακραία χρήση των εξετάσεων προγεννητικού ελέγχου συνέβαλε ώστε η κυοφορία και ο τοκετός να μετατραπούν σε «νόσο», σε μια συγκεκριμένη διαγνωστική κατηγορία που οφείλει να υπαχθεί στο εξουσιαστικό βλέμμα της ιατρικής επιστήμης. Στο πλαίσιο αυτού που με γκραμισιανούς όρους έχει αποδοθεί ως «βιοϊατρική ηγεμονία», οι γυναίκες κυρίως για το «καλό του παιδιού» δεν μπορούν παρά να συναινέσουν στην απομάκρυνση από τις παραδοσιακές μεθόδους της μαιευτικής πρακτικής και να αποδεχθούν την ηγεμονική κυριαρχία της ιατρικής αυθεντίας.

Ωστόσο, αυτή η ραγδαία ιατροκοποίηση θα κορυφωθεί με τη θεαματική πρόοδο που στις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα θα γνωρίσουν οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες. Μέσα από μια σειρά από ανατρεπτικές αποσυνδέσεις, η ιατρικά υποβοηθούμενη αναπαραγωγή θα καταστήσει δυνατή την τεκνοποίηση εκτός και ανεξάρτητα από τη σεξουαλική συνεύρεση (γονιμοποίηση in vitro), εκτός και ανεξάρτητα από το σώμα (παρένθητη μήτρα), εκτός και ανεξάρτητα ακόμα και από την ίδια τη ζωή (μεταθανάτια εξωσωματική γονιμοποίηση) και θα συντελέσει ώστε η υπογονιμότητα από κοινωνικό ζήτημα να μεταβληθεί σε ιατρικό πρόβλημα το οποίο επιδέχεται θεραπεία. Υπ' αυτούς τους όρους, η προσφυγή στην αναπαραγωγική ιατρική υποσημαίνει την υπαγωγή σ' ένα πρόταγμα βιοπολιτικής πειθαρχίας: τα υπογόνιμα ζευγάρια δεν φαίνεται να έχουν άλλη επιλογή από το να προσφύγουν στις βιοτεχνολογικές καινοτομίες προκειμένου να αποκτήσουν το παιδί που επιθυμούν κυρίως όμως προκειμένου να αναπαράγουν το κοινωνικό πρότυπο το οποίο επιτάσσει τη δημιουργία οικογένειας.

Οι αναπαραγωγικές τεχνολογίες, όμως, δεν αποτελούν ένα ουδέτερο και αντικειμενικό εργαλείο μέσο εκπλήρωσης του βιολογικού προορισμού. Εγκαθιδρύουν ασύμμετρες και ανισοβαρείς σχέσεις ανάμεσα στα «πάσχοντα» σώματα και σε ένα ευρύ ιατρικό δίκτυο

που καλείται να τα διαχειριστεί και να τα «θεραπεύσει». Ταυτόχρονα ανακινούν σημαντικά διλήμματα και φόβους και προκαλούν μια σειρά από ρήξεις, ρωγμές και ανασηματοδοτήσεις.

Αντλώντας εθνογραφικά δεδομένα από τις συνεντεύξεις που πραγματοποίησα μ' έναν σημαντικό αριθμό προσώπων, τα οποία αντιμετώπιζα με πρόβλημα υπογονιμότητας προσέφυγα στην ιατρική υποβοήθηση, θα προσπαθίσω να παρακολουθήσω πώς τα δρόντα υποκείμενα εννοιολογούν την ιατρική διαμεσολάβηση, η οποία τελικά καταλήγει στην (υπέρ-)ιατρικοποίηση της προσωπικής και οικογενειακής τους πραγματικότητας. Πώς βιώνουν την αγωνία και την εξάρτηση αλλά και την ελπίδα και την ασφάλεια που τους προκαλεί η διαμεσολαβητική εμπλοκή ξένων προσώπων και κυρίως ο έλεγχος της βιοϊατρικής εξουσίας. Πώς νοηματοδοτούν τις μετατοπίσεις και τις ανακατατάξεις που οι νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής επέφεραν στις αναπαραστάσεις της γονεϊκότητας και της συγγενειακότητας. Τα υπογόνημα ζευγάρια, σε τελική ανάλυση, υποτάσσονται παθητικά στις επιταγές της ιατρικής βιοτεχνολογίας ή αντίθετα αντιτάσσουν δράσεις και στρατηγικές που τους επιτρέπουν να διαχειριστούν τις αναπαραγωγικές τεχνικές έτσι ώστε να ανακτήσουν τον έλεγχο πάνω στο σώμα τους και τη ζωή τους;

Χρυσάνθη Μπακούλα-Τζουμάκα

Η τύχη του μητρικού θηλασμού στη χώρα μας τον πρώτο χρόνο της ζωής. Προγραμματισμένη διαχρονική μελέτη

Σκοπός: Η καταγραφή της πορείας του μητρικού θηλασμού στη χώρα μας από το μαιευτήριο μέχρι τον πρώτο χρόνο της ζωής.

Μέθοδος-Πληθυσμός: Τυχαίο δείγμα 4.310 Ελληνίδων μητέρων που γέννησαν σε 7 κρατικά και ιδιωτικά μαιευτήρια της χώρας ρωτήθηκαν προγραμματισμένα την τέταρτη μέρα, στους 3, 6 και 12 μήνες μετά τον τοκετό, αν θηλάζουν το μωρό τους. Μελετήθηκε η επίδραση δημογραφικών, ψυχοκοινωνικών και περιβαλλοντικών παραγόντων καθώς και οι «πρακτικές» του μαιευτηρίου που γέννησαν.

Αποτελέσματα: Μητρικός θηλασμός και αποκλειστικός μητρικός θηλασμός την τέταρτη μέρα ζωής δηλώθηκε από 85% και 23% αντίστοιχα. Στο τέλος του πρώτου μήνα ο αποκλειστικός μητρικός θηλασμός αυξήθηκε σε 61%. Στους 3 μήνες οι μισές και στους 6 μια στις τέσσερις θήλαζαν ακόμη το παιδί τους και μάλιστα 37% και 17% αντίστοιχα κατά αποκλειστικότητα. Έκτοτε και σταδιακά ο μητρικός θηλασμός ανά μήνα μέχρι τον πρώτο χρόνο μειώθηκε, αν και τότε το 5% των γυναικών θήλαζαν ακόμη το παιδί τους. Η διάρκεια του μητρικού θηλασμού επηρεάζεται θετικά από τη συνένωση νεογνού-μητέρας στον ίδιο χώρο, την εμπειρία στο θηλασμό, τον τοκετό σε μαιευτήριο με χαρακτηριστικά «φιλικά» προς τη μητέρα και το νεογνό, την ηλικιακή ωριμότητα της μητέρας, την εκπαίδευση των γονέων, ακόμη και των παππούδων και την καταγωγή της μητέρας από την επαρχία. Προς έκπληξη, οι εργαζόμενες εκτός σπιτιού μητέρες θήλασαν περισσότερο το παιδί τους, με την προϋπόθεση ικανοποιητικού χρόνου άδειας. Ωστόσο, καθοριστικός παράγοντας για τον επιτυχή θηλασμό βρέθηκε η επιθυμία και πρόθεση τους να θηλάσουν.

Συμπέρασμα: Οι Ελληνίδες φαίνεται ότι, αν το επιθυμούν πολύ, μπορούν να ξεπεράσουν το συμπλήρωμα με ξένο γάλα στο οποίο εξωθούνται στο μαιευτήριο και αυξάνουν τον αποκλειστικό θηλασμό στο σπίτι τον πρώτο μήνα της ζωής του μωρού. Ευάλωτες στη

διακοπή του θηλασμού βρέθηκαν νεαρές μητέρες χωρίς δουλειά έξω από το σπίτι, με σύντομη άδεια μητρότητας, χωρίς συναφείς εμπειρίες, με χαμηλή εκπαίδευση που ανατράφηκαν στην Αθήνα. Στις ομάδες αυτές πρέπει να εντοπισθούν τα προγράμματα για την ενίσχυση του μητρικού θηλασμού στη χώρα μας.

3^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Μαρία Κουμαριανού

Ο «σηλόγαμος» ή ο περί θεραπείας της λύσης λόγος. Ένα έθιμο από τη Βόρεια Κύπρο

Ο «σκυλόγαμος» ή *σηλόγαμος* στην Κυπριακή διάλεκτο αποτελούσε μέχρι το 1910 μια ευρέως διαδομένη πρακτική στη Βόρεια Κύπρο, από όπου προέρχονται οι ελάχιστες μαρτυρίες. Πρόκειται για το συμβολικό γάμο του λυσσύποπτου θύματος με το λυσσασμένο σκυλί - το οποίο όμως μπορεί να είχε πεθάνει στο μεταξύ, σαράντα μέρες μετά το δάγκωμα. Κατά τη διάρκεια του ολονύχτιου γλεντιού, το λυσσόπληκτο άτομο έμενε ξάγρυπνο και χόρευε μέχρι τελικής πτώσεως.

Στην εισήγηση αυτή θα υποστηρίξω πως το έθιμο του σκυλόγαμου σχετίζεται αφενός με τις παραδόσεις καταγωγής των Τούρκων από το μυθικό γκρίζο λύκο, αφετέρου με σαμανιστικές θεραπευτικές τελετές για την επίτευξη ισορροπίας ανάμεσα στο ατομικό-σωματικό, το κοινωνικό και το Ιερό.

Νικόλαος Α.Ε. Καλοσπύρος

Διαστέλλοντας την ιατρική επιστήμη από τη θεουργία και τις λαϊκές αντιλήψεις: Μία ανάγνωση της ιπποκρατικής πραγματείας *Περί ιερής νόσου*

Η ιπποκρατική πραγματεία *Περί ιερής νόσου* θεωρείται ορόσημο για την ευρωπαϊκή ιατρική επιστήμη, καθώς ο συγγραφέας της πραγματεύτηκε για πρώτη φορά με αδιάσειστα επιχειρήματα την πραγματικότητα μιας νοσολογίας που δεν είναι περισσότερο «ιερή» σε σχέση με τις άλλες αρρώστιες. Στο πλαίσιο του *Corpus Hippocraticum* προτείνεται μία ιατρική περιδιάβαση στο κείμενο, εκτεινόμενη σε φιλολογικό επίπεδο κειμενικής ανάγνωσης, όπου προβάλλονται κυρίως τρεις επιστημολογικές διαστάσεις του: α) η διαστολή ανάμεσα στην επιστημονική προσέγγιση των αιτιών και των συμπτωμάτων και στις λαϊκές κρατούσες αντιλήψεις θεολογικού-μαγικού χαρακτήρα: διαστολή που διατυπώθηκε σε σημαντικό κείμενο για την εξέλιξη των ιατρικών αντιλήψεων, β) η λογικοκρατική απόδοση του θεικού στοιχείου που αναπτύσσεται ως παράγοντας αιτιότητας στην περίπτωση της επιληψίας, και γ) η παράδοση που δημιουργήθηκε στη μεθιπποκρατική σύλληψη της επιστήμης όσον αφορά στην επιστημολογική αντίληψη της νόσου και την αντιμετώπιση του ασθενούς. Στην εισήγηση αξιοποιούνται για πρώτη φορά στην ελληνική βιβλιογραφία τα νεότερα δεδομένα της ιπποκρατικής βιβλιογραφίας και της κριτικής προόδου στο αρχαίο κείμενο.

Θανάσης Μπαρλαγιάννης

Η θρησκεία απέναντι στην ασθένεια: το *Βιβλίο καλούμενον Χρηστοθήθεια των Χριστιανών του Νικόδημου του Αγιορείτη*

Η ανακοίνωση που προτείνεται στοχεύει στην ανάλυση της προσέγγισης που κάνει η ορθόδοξη θρησκεία στην έννοια της ασθένειας. Με αφορμή το κείμενο του Νικόδημου του Αγιορείτη, θα προταθούν τέσσερις θρησκευτικοί ορισμοί της ασθένειας και οι ανάλογοι τρόποι αντιμετώπισής της.

Το κεντρικό επιχείρημα θα περιστρέφεται γύρω από την προσπάθεια αναίρεσης της εντύπωσης του λαϊκού και θρησκευτικού φαναλισμού απέναντι στην δυσάρεστη πραγματικότητα της αρρώστιας. Τόσο η ονομαζόμενη, την εποχή εκείνη, εμπειρική ιατρική όσο και η «θρησκευτική ιατρική» έχουν τους δικούς τους ορισμούς της ασθένειας οι οποίοι επικαθορίζουν αλλά και επικαθορίζονται από τις τεχνικές αντιμετώπισής της. Και η θρησκεία ως κατεξοχήν, το 19ο αιώνα, φορέας προσανατολισμού των ατόμων στη σχέση τους με τους άλλους και με το θείο έπρεπε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των πιστών για την οικειοποίηση, πρώτα απ' όλα, του δυσάρεστου συναισθήματος της αρρώστιας. Σε ένα δεύτερο στάδιο, η εκκλησία, στις ανταγωνιστικές της σχέσεις με την νατουραλιστική προσέγγιση της ιατρικής, ωθείται στην δική της πρόταση της «θρησκευτικής ιατρικής», η οποία σε κάποιο βαθμό ενσωματώνει ιατρικές πρακτικές της εποχής αλλά και δικές της εκδοχές για το πώς ένας πιστός οφείλει να θεραπεύει την ασθένειά του.

Ιωάννης Καραχρήστος

Από τη λαϊκή λατρεία στις θεραπευτικές πρακτικές. Το παράδειγμα του αγίου Παντελεήμονα στη Σύρο.

Στο πλαίσιο του λαϊκού πολιτισμού διαπιστώνουμε συχνά ότι λατρευτικές πρακτικές εμφανίζονται παράλληλα και ως θεραπευτικές. Γνωρίζουμε επίσης ότι στο πλαίσιο της χριστιανικής λαϊκής κουλτούρας, ορθόδοξης και καθολικής, οι άγιοι ως διαμεσολαβητές μεταξύ Θεού και ανθρώπων διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στις προαναφερθείσες πρακτικές. Η διαδικασία ανα-νοηματοδότησης των λατρευτικών πρακτικών από τα δρώντα υποκείμενα που συμμετέχουν σε αυτές, η οποία επιτρέπει και την παράλληλη λειτουργία τους ως θεραπευτικών, θα μελετηθεί στη συγκεκριμένη ανακοίνωση. Αφετηρία θα είναι η ακόλουθη πρακτική που κατέγραψα στη Σύρο κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνάς μου: οι μητέρες συνηθίζουν να παίρνουν τα άρρωστα παιδιά τους και να τα πηγαίνουν στο εξωκλήσι του αγίου Παντελεήμονα που βρίσκεται στο βόρειο μέρος του νησιού. Εκεί, αφού επικαλεστούν τη βοήθεια του αγίου, τα αλλάζουν σε προκαθορισμένο μέρος εντός του ναού. Φεύγοντας, αφήνουν πίσω τα «άρρωστα» ρούχα πιστεύοντας ότι έτσι το παιδί τους θα θεραπευτεί. Η ανάλυση της συγκεκριμένης πρακτικής θα εμπλουτιστεί με τη συγκριτική μελέτη ανάλογων πρακτικών από άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου, αλλά και με την αναζήτηση των απαρχών της αντίληψης για τη θεραπευτική δράση των αγίων.

Γιώργος Βοζίκας

Προβλήματα υγείας, θεραπευτικές πρακτικές και ιεροί τόποι. Το θρησκευτικό προσκύνημα στη Ζάκυνθο

Το θρησκευτικό προσκύνημα μπορεί να θεωρηθεί ως το αρχέτυπο του ιερού χώρου. Είναι το αποτέλεσμα ιεροφάνειας που έλαβε χώρα σε μια τοποθεσία και μετέτρεψε το συμβατικό χώρο σε ιερό τόπο. Ως τέτοιος θεωρείται πηγή αστείρευτης ιερότητας και, ως εκ τούτου, κατεξοχήν τόπος συμμετοχής και επικοινωνίας των πιστών με το ιερό. Για το λόγο αυτό η επίσκεψή του αποτέλεσε ανέκαθεν αιτία διαφόρων ιερών αποδημιών.

Ένας από τους λόγους αναζήτησης της επικοινωνίας με το ιερό είναι η άμεση ανάγκη βοήθειας για διάφορα ζωτικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο προσκυνητής, κατά κύριο λόγο προβλήματα υγείας. Η τάση αναζήτησης θεραπείας σε πεδία που βρίσκονται έξω από το αυστηρά βιο-ιατρικό πλαίσιο ενισχύεται και από τις πολιτισμικές συνυποδηλώσεις που συχνά προσλαμβάνει η ίδια η κατάσταση της ασθένειας.

Στην παρούσα ανακοίνωση χρησιμοποιώντας υλικό από επιτόπια έρευνα που έγινε κατόπιν εντεταλμένης λαογραφικής αποστολής στη Ζάκυνθο θα εξετάσουμε το θρησκευτικό προσκύνημα ως εν δυνάμει θεραπευτική διαδικασία και τόπο θεραπείας, δίνοντας σημασία στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αυτό λαμβάνει στο συγκεκριμένο νησί.

Μαρία Ανδρουλάκη

Όνειρα και θεραπεία: Μαρτυρίες από τον Δωδεκανησιακό χώρο

Αντικείμενο αυτής της ανακοίνωσης είναι η διερεύνηση ονείρων εγκοίμησης που καταλήγουν στην αποκάλυψη της θεραπείας του πάσχοντος. Η πραγμάτευση του θέματος βασίζεται σε αφηγήσεις βιωματικών εμπειριών από τον Δωδεκανησιακό χώρο και εστιάζεται σε μορφές εγκοίμησης, οι οποίες συνδέονται όχι τόσο με μια προσκυνηματική τελετουργία σε ιερό τόπο, αλλά με την πίστη του ατόμου ότι μέσα από τη στενή σχέση του με τον Θεό μπορεί να επιτύχει την ίαση τόσο του ίδιου, όσο και άλλων συγγενικών του προσώπων.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 9 ΜΑΡΤΙΟΥ 2012

1^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Σταυρούλα Αλευρά

Ο συμβολισμός της σελήνης στη λαϊκή ιατρική της Τήνου

Κατά την διάρκεια προσωπικής έρευνας που διεξήχθη μεταξύ των ετών 1997-2005 στην Τήνο και αφορούσε στη λαϊκή ιατρική, προέκυψαν αξιόλογα στοιχεία και ευρήματα που παραπέμπουν σε σημασίες και νοήματα μυθικών και αρχέγονων συμβόλων στο χώρο της ιατρικής.

Μεταξύ των ευρημάτων, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ο συμβολισμός της σελήνης και η σχέση της με συγκεκριμένες παθήσεις και πρακτικές θεραπείας.

Ως γενικές παρατηρήσεις σημειώνονται:

- η σύνδεση σελήνης και ψυχικών παθήσεων ή παθήσεων με αδιευκρίνιστα, οργανικά αίτια (επιληψία, μυρμηγκιές, караγκάθι)
- η σχέση των θεραπευτικών πρακτικών για τις ανωτέρω παθήσεις με σύμβολα από την υδάτινη κοσμολογία που σχετίζεται με τη σελήνη (στρείδια)
- η αναφορά ζώνων που θεωρούνται ιερά ζώα - σύμβολα της θεότητας της σελήνης, όπως το μουλάρι
- η θεραπευτική δύναμη της νέας σελήνης

Στη σύγχρονη εποχή οι απόψεις των επιστημόνων δίστανται ως προς την επίδραση της σελήνης θετικά ή αρνητικά στην υγεία των ανθρώπων, ενώ στην κοινή γνώμη επικρατεί έντονα η επιρροή της πανσελήνου σε θέματα ψυχικής έντασης, νευρικότητας ή δυσθυμίας.

Ο υλικός κόσμος ή η ορθολογική - επιστημονική εξήγηση των πραγμάτων δεν αναιρείται και δε διαχωρίζεται απολύτως από την συμβολική γνώση, που ούτως ή άλλως ενυπάρχει εκδηλούμενη αναλόγως των κοινωνικών δεδομένων και των πολιτιστικών συνθηκών και στο χώρο της ιατρικής.

Γεράσιμος Ρηγάτος

Θεραπευτικές παρεμβάσεις της λαϊκής ιατρικής στις ψυχικές παθήσεις

Τόσο η επίσημη όσο και η λαϊκή ιατρική αντιμετώπιζαν με δέος τις ψυχικές παθήσεις, όχι μόνο για τη σκοτεινή τους προέλευση αλλά και εξ αιτίας της κλινικής τους έκφρασης. Όμως, παρά την άγνοια και τον φόβο υπήρχαν λαϊκοί θεραπευτές που επιχειρούσαν θεραπευτικές παρεμβάσεις. Από αυτές άλλες είχαν μεταφυσικό και άλλες φυσικό χαρακτήρα. Στις πρώτες περιλαμβάνεται η ανάγνωση ειδικών ευχών της εκκλησίας, εξορκισμοί, εγκοιμήσεις σε ναούς με αυτοσχέδια καθήλωση των ασθενών, πέρασμα εικόνων και λειψάνων αγίων κατά τις λειτανίες τους κ.λπ. Στα μεταφυσικά περιλαμβάνονται και μαγικές τελετουργίες από εξειδικευμένους θεραπευτές (νεραϊδάρες, ζουδιαραίοι κ.λπ.). Στις φυσικές μεθόδους αναφέρονται η χρήση βοτάνων όπως ο ελλέβορος, ο υοσκύαμος, η βρυωνία κ.α. που όπως μεταγενέστερα αποδείχτηκε περιείχαν ψυχοδραστικές ουσίες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζει μια βάνουση θεραπευτική μέθοδος, το κάψιμο, που αποτελούσε μορφή πρωτόγονου σοκ, την εφαρμογή του οποίου είχαν διαπιστώσει ψυχίατροι και άλλοι γιατροί ως τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.

Άννα Λυδάκη

Θεραπευτικός λόγος. Ψυχή τε και σώματι...

Αναδιφώντας τη λαϊκή λογοτεχνία ο μελετητής διαπιστώνει ότι συμπεριλαμβάνονται σ' αυτήν πλήθος επωδών, λόγων θεραπευτικών για ασθένειες σωματικές και ψυχικές. Ο λόγος, ο οποίος είναι ικανός να προκαλέσει αλλαγή στη διάθεση, στις απόψεις και στα συναισθήματα του δέκτη, πίστευαν ότι μπορεί να επιφέρει αλλαγές και στο σώμα. Έτσι, με μυστηριώδεις λέξεις προσπαθούσαν να επικοινωνήσουν με υπερφυσικές δυνάμεις ζητώντας την αρωγή τους στην καταπολέμηση της αρρώστιας ή επιδιώκοντας να εξευμενίσουν επίβουλα όντα.

Ορισμένες από τις επωδές αυτές, τα ζόρκια - όπως για παράδειγμα οι ευχές για την απομάκρυνση της βασκανίας - επιβιώνουν και στον σύγχρονο κόσμο, και αυτή η αντοχή τους

στη διάρκεια φανερώνει ότι πιθανώς είχαν θετικά αποτελέσματα και συντελούσαν στη θεραπεία του πάσχοντος.

Στην παρούσα εισήγηση θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε τη θεραπευτική ικανότητα του λόγου αυτού μέσα από τις απόψεις της σύγχρονης επιστημονικής ιατρικής και της ψυχανάλυσης και να εξετάσουμε πώς είναι δυνατόν με αυτόν να επέλθουν ψυχικές και σωματικές αλλαγές.

Μιλτιάδης Λειβαδίτης

Προκαταλήψεις και στερεότυπα έναντι της ψυχικής νόσου

Γίνεται μια ιστορική αναδρομή των προκαταλήψεων έναντι της ψυχικής νόσου, από τους αρχαίους χρόνους μέχρι τη σύγχρονη εποχή, καθώς και των διακρίσεων εις βάρος των ψυχικά ασθενών. Αναφέρονται οι προσπάθειες της κοινωνικής ψυχιατρικής για περιορισμό του στίγματος, διασφάλιση ικανοποιητικών συνθηκών ψυχιατρικής φροντίδας και ένταξη στην κοινότητα.

Γιώργος Αρ. Αλεβιζόπουλος

Η θεραπεία της ψύχωσης στην ιστορία του ανθρώπου

Η ψύχωση μέσα από την πορεία της εξέλιξης του ανθρώπου, αποτέλεσε και κάποιες φορές, συνεχίζει ακόμη να αποτελεί το συνδυαστικό αποτέλεσμα του φόβου προς το άγνωστο και της ανάγκης του ανθρώπου να ελέγξει το πιο περίπλοκο όργανό του, τον εγκέφαλο. Στην πορεία αυτή συγκρούστηκαν άμπολλες φορές το στίγμα, η κατάχρηση και η κακοποίηση με την αγάπη, τη φροντίδα και τον ανθρωπισμό.

Η θεραπεία της τρέλας φαίνεται ότι αρχίζει πριν 7.000 χρόνια στο Περού με την ανάπτυξη τεχνικών κρανιοανάτρησης για την αποσυμπίεση των κακών πνευμάτων που φώλιαζαν στο κρανίο. Ακολούθησε η αντίληψη της δαιμονοκατοχής των Μεσοποταμιών και της θεϊκής τιμωρίας των Εβραίων και Περσών. Οι Αιγύπτιοι και οι Έλληνες ήταν οι πρώτοι οι οποίοι κατανόησαν ότι ο εγκέφαλος είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι του σώματος και η καλή φυσική κατάσταση βοηθάει στην αποκατάσταση της ψυχικής υγείας. Καλή διατροφή, συνδυασμένη με εμετικά, αλόη και βδέλλες αποτέλεσαν τις βασικές θεραπείες της εποχής.

Το Μεσαίωνα το συνδυαστικό ίαμα της αλόης, του ελλέβορου και της κολοκυθιάς, αποτέλεσε τη θεραπεία επιλογής για τη μελαγχολία, ενώ τα πουρνάρια, οι ρέβες και η σέννα, μαζί με ταμπάκο από την Αμερική έγιναν το πιο διάσημο γιατρικό. Η φλεβοτομή των αιμορροϊδων παρέμεινε ψηλά στις προτιμήσεις της λαϊκής θεραπευτικής. Ο κατάλογος είναι ατελείωτος, όμως η θεραπεία της ψύχωσης δεν μπορεί να θεωρηθεί έξω από την πολιτισμική αντίληψη των ανθρώπων. Από την Βαγδάτη του 800, την Ζαΐπούρ του 1200, και την Βαλένθια του 1400 ως το Λονδίνο του 1500 και το Παρίσι του 1700, η σύγκρουση της αποδοχής του πάσχοντα με το στίγμα που τον ακολουθεί αποτέλεσαν το στόχο της θεραπείας. Ακόμη και τις τελευταίες δεκαετίες οι άνθρωποι πολύ δύσκολα αποδέχονται την ψυχική νόσο και ακόμη πιο δύσκολα τη θεραπεία της. Όμως το μέτρο της πολιτισμικής ταυτότητας μιας κοινωνίας είναι ο τρόπος που αποδέχεται τα πιο αδύναμα από τα μέλη της και η ψυχική αρρώστια δε θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση.

Κλαίρη Συνοδινού

Η επίδραση της λαϊκής ιατρικής στην ίαση από ψυχαναλυτική άποψη

Η θεραπεία, ως έννοια και πρακτική νοηματοδοτείται στον Δυτικό Πολιτισμό μέσω της ιατρικής επιστήμης. Στην ελληνική παράδοση, η ιατρική είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις θεραπείες, την πρόληψη ασθενειών αλλά και τις ψυχολογικές επιπτώσεις τους στο άτομο και την κοινωνία στην οποία εντάσσεται και αναπτύσσεται. Από ψυχαναλυτική άποψη, η επίδραση της λαϊκής ιατρικής στην ίαση και την πρόληψη, μέσα από την έκθεση του ατόμου σε μακροχρόνια δοκιμασία και προσπάθεια, καταγράφεται στις πρώτες ανθρωπολογικές μελέτες. Μπορεί να θεωρηθεί, ότι η λαϊκή ιατρική απευθύνεται σε πρωταρχικές ψυχικές και σωματικές ανάγκες του ανθρώπου.

2^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Αγγελική Κομποχόλη

Η χρήση και ο συμβολισμός των χρωμάτων στη λαϊκή ιατρική. Το κόκκινο και το μπλε

Οι θεραπευτικές ιδιότητες των χρωμάτων έχουν απασχολήσει ιδιαίτερα την επιστημονική σκέψη, κυρίως από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα, και έγκριτες μελέτες, που αν και δραστηριοποιούνται στον χώρο της σύγχρονης εναλλακτικής ιατρικής έρευνας, γίνονται αποδεκτές - τουλάχιστον όσον αφορά το επιστημονικό τους κίνητρο - από τη διεθνή ιατρική κοινότητα. Αυτές επισημαίνουν την επίδραση των χρωμάτων στη σωματική και ψυχική υγεία των ανθρώπων. Ανάλογες ωστόσο αξιολογήσεις για την ευεργετική επίδραση των χρωμάτων στον ανθρώπινο οργανισμό, στενά συνδεδεμένες μάλιστα με συγκεκριμένες θεραπευτικές πρακτικές, μπορεί κανείς να εντοπίσει στη μελέτη του ελληνικού λαϊκού βίου και πολιτισμού, και όχι μόνο. Αυτές προτίθεται να αναλύσω στην παρούσα ανακοίνωση, εξετάζοντας ενδεικτικά τον ρόλο και τους σχετικούς συμβολισμούς του κόκκινου και του μπλε χρώματος, μέσα από την οπτική της λαϊκής ιατρικής.

Αθανασία Τσατσαρού-Μιχαλάκη - Αριστέα-Ιωάννα Παπαδημητρίου

Χρώμα και βότανα. Από τις δεισιδαιμονίες στη θεραπεία στη λαϊκή ιατρική της επαρχίας Σητείας του νομού Λασιθίου Κρήτης

Σκοπός της συγκεκριμένης παρουσίασης είναι να πληροφορήσει για το ρόλο που έπαιζαν τα βαφικά βότανα και τα χρώματα στις δεισιδαιμονίες και προλήψεις καθώς και στις θεραπευτικές πρακτικές της λαϊκής ιατρικής στην επαρχία Σητείας του νομού Λασιθίου Κρήτης. Όσον αφορά το συγκεκριμένο θέμα, το υλικό που παρατίθεται αποτελεί προϊόν επιτόπιων ερευνών, οι οποίες διεξήχθησαν κατά τα έτη 2005-2011. Οι πληροφορίες αυτές συνδυάστηκαν με στοιχεία από τα χειρόγραφα που είναι κατατεθειμένα στο Σπουδαστήριο της Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών καθώς και με βιβλιογραφία που άπτεται του συγκεκριμένου θέματος.

Μαρία Βραχιονίδου

Η φαρμακευτική χρήση των μανιταριών στην ιατρική του χθες και του σήμερα

«Κάθε τόσο έρχονταν στο χωριό μας και στ' άλλα χωριά ο Τζεράχης ο Πρεμετινός που 'ναι πρακτικός γιατρός. Και τι δεν είχε στο ντισάκι του! Απ' όλα τα βοτάνια! [...] Ως και γουδί είχε για να τσιολίζει (συνθλίβει) τα γιατρικά και *ίσκνα* για να σταματάει το αίμα...» Παρόλο που συχνά τα μανιτάρια αντιμετωπίζονται ως κατεξοχήν διατροφικά είδη, είναι γεγονός πως στην παραδοσιακή ελληνική αγροτική κοινωνία ήταν εξίσου διαδεδομένη και η φαρμακευτική χρήση τους: *Ίσκες*, *αλεπουπορδές*, *κουκουμπέλες*, *ζουρλομανίταρα* και διάφορα άλλα είδη μανιταριών χρησιμοποιούνταν ως αιμοστατικά, καταπραυντικά πληγών, καθαρτικά ή για την αντιμετώπιση αρκετών συμπτωμάτων ασθενειών, όπως *ιλίγγων*, πόνων του αφτιού, θέρμης και παροξυσμού, ακόμη και για τον άνθρακα. Οι φαρμακευτικές ιδιότητες των μανιταριών άλλωστε είναι γνωστές ήδη από την προϊστορία, όπως γίνεται φανερό από διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα. Σήμερα, αρκετές ιατρικές μελέτες επιβεβαιώνουν την αξία των μανιταριών για την ιατρική και τη φαρμακολογία, διαπιστώνουν εκ νέου τις παραδοσιακές φαρμακευτικές τους ιδιότητες αλλά ερευνούν και νέες, όπως τη χρήση κάποιων ειδών για την αντιμετώπιση των συμπτωμάτων της ακτινοθεραπείας και χημειοθεραπείας στους καρκινοπαθείς, την ενίσχυση του ανοσοποιητικού συστήματος, αλλά και την ιατρική αξιοποίηση κάποιων ψυχοτρόπων ειδών. Η παρούσα ανακοίνωση, με την αναφορά παραδειγμάτων των φαρμακευτικών χρήσεων του μανιταριού αφενός παραδοσιακών και αφετέρου από τη σύγχρονη ιατρική πραγματικότητα στοχεύει στην ανάδειξη της αδιάρρηκτης σχέσης της ιατρικής του χθες με την ιατρική του σήμερα.

Γεώργιος Μπαλτόπουλος

Πυρετός: Από την ιτεΐνη (το εκχύλισμα φλοιού ιτιάς) στην ασπιρίνη

Η παραδοσιακή ιατρική, όπως αυτή παρουσιάζεται στα κείμενα διαφόρων λαών, ασκείτο είτε από εξειδικευμένα άτομα, είτε από έναν έκαστο των ασθενών (ή των μελών των οικογενειών τους), με γνώση, που τους είχε διαβιβαστεί προφορικά από τους προγόνους τους.

Στον κατάλογο των ουσιών που χρησιμοποιούσε η παραδοσιακή ιατρική, περιλαμβάνονταν πολλές ουσίες φυτικής προέλευσης, που χορηγούνταν στους ασθενείς υπό μορφή αφεψημάτων, εκχυλισμάτων, κόνεων κ.λπ. Από την αρχαιότητα ήταν γνωστές οι θεραπευτικές ιδιότητες των φύλλων και του φλοιού της ιτιάς. Χρησιμοποιούνταν σε πολλές παθήσεις και ιδιαίτερα σε πυρετούς και πόνους. Η εμπειρική χρήση της ιτιάς συνεχίστηκε από την αρχαιότητα μέχρι και τον 19ο αιώνα. Αυτή ακριβώς την εποχή αρχίζει η επιστημονική προσέγγιση αναζήτησης της δραστικής ουσίας που περιείχε η ιτιά. Η πρώτη εμπορική εκμετάλλευση της δραστικής ουσίας της ιτιάς (του σαλικυλικού οξέος), αρχίζει με την κυκλοφορία της ασπιρίνης το 1899, αφού βέβαια είχε γίνει η τροποποίηση του αρχικού μορίου. Στα χρόνια που ακολούθησαν αναδείχθηκαν και άλλες δράσεις της ασπιρίνης και φωτίστηκε ο μηχανισμός δράσης της στον οργανισμό. Από αυτές τις επιστημονικές έρευνες προέκυψε και ένα βραβείο Νόμπελ. Σήμερα η ασπιρίνη δεν αποτελεί μόνο ένα αντιπυρετικό, αλλά ένα πολύ καλό φάρμακο για μια ποικιλία νοσηρών καταστάσεων.

Η εμπειρική χρήση διαφόρων φυτικών προϊόντων για διάφορες νοσηρές καταστάσεις, μετά από μία επιστημονική «δηήθηση», μπορεί πραγματικά να αποτελέσει σπουδαίο εργαλείο θεραπείας ακόμα και σήμερα.

Ελληνικοί οίνοι και αμπελοκομικά προϊόντα: Ευεργετικές για την υγεία ιδιότητες και περιεκτικότητα σε βιοδραστικά μόρια

Η αμπελοκομία και οινοποίηση είναι γνωστές στον άνθρωπο από πολλούς αιώνες, ενώ ο οίνος έχει συμβάλει πολλαπλά στη δημιουργία της ανθρώπινης κουλτούρας, εξυπηρετώντας διατροφικές, ιατρικές και θρησκευτικές του ανάγκες. Οι θεραπευτικές ιδιότητες του οίνου είναι γνωστές από την αρχαιότητα, όταν ο οίνος χρησιμοποιήθηκε ως αντισηπτικό, ηρεμιστικό, υπνωτικό και αναισθητικό, ενώ συμπεριλήφθηκε και στις φαρμακοποιείες πολλών χωρών. Στα τέλη του 19ου αιώνα οι φαρμακευτικές χρήσεις του οίνου υποκαταστάθηκαν από τα νέα φάρμακα που παρήγαγαν οι φαρμακοβιομηχανίες, με αποτέλεσμα να ατονήσει σταδιακά ο ιατρικός του ρόλος. Το ενδιαφέρον για τον οίνο - και τα αμπελοκομικά προϊόντα - αναζωοπυρώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970, ως επακόλουθο ενός επιδημιολογικού ευρήματος που ονομάστηκε «Γαλλικό παράδοξο». Αυτό αναφέρεται στη σχετικά μικρή θνησιμότητα από καρδιαγγειακά νοσήματα που παρατηρούνται στη Γαλλία, παρά τους υψηλούς δείκτες επικινδυνότητας - όπως κάπνισμα, παχυσαρκία, υψηλή αρτηριακή πίεση, διατροφή πλούσια σε κορεσμένα λιπαρά - που επίσης καταγράφονται. Η ιδιαιτερότητα αυτή αποδόθηκε στη συνήθειά τους να καταναλώνουν ημερησίως μια μικρή ποσότητας ερυθρού οίνου και στην παρουσία των βιοδραστικών πολυφαινόλων που περιέχει. Οι πολυάριθμες επιστημονικές μελέτες που ακολούθησαν έδειξαν ότι οι πολυφαινόλες της αμπέλου διαθέτουν σημαντικές βιολογικές ιδιότητες που μεταφράζονται σε σημαντικό χημειοπροστατευτικό ρόλο για την πρόληψη ποικίλων ασθενειών.

Στην παρουσίαση αυτή θα παρατεθούν-συζητηθούν ερευνητικά αποτελέσματα που αφορούν τη μελέτη-αξιολόγηση των ελληνικών οίνων και αμπελοκομικών προϊόντων, σε σχέση με

- το περιεχόμενό τους σε βιοδραστικές πολυφαινόλες
- την αντιοξειδωτική και αντιμικροβιακή τους δράση, και
- το χημειοπροστατευτικό τους ρόλο στην εκδήλωση καρδιαγγειακών συμβαμάτων και ορισμένων μορφών καρκίνου.

Ευάγγελος Καραμανές

Βότανα στην λαϊκή θεραπευτική: λαογραφική έρευνα και τεκμηρίωση

Στο παραδοσιακό πλαίσιο τα βότανα αποτελούσαν την πλέον κρίσιμη μάζα – ποσοτικώς και ποιοτικώς – των θεραπευτικών φαρμάκων. Στο σύγχρονο περιβάλλον είτε στο πλαίσιο της επιβίωσης της παραδοσιακής θεραπευτικής, είτε σε εκείνο της νέας εναλλακτικής ιατρικής, η σημασία τους είναι αξιοσημείωτη εξ ου και οι πολλές σχετικές εκδόσεις, επιστημονικές και εκλαϊκευτικές, διεθνώς.

Η λαογραφική τεκμηρίωση των βοτάνων καταγράφει εκτός από τις παραδοσιακές κατά τόπους ονομασίες τους, τις λαϊκές ταξινομίες, τις χρήσεις τους, πραγματικές και συμβολικές, καθώς και στοιχεία της λαϊκής κοσμολογίας που αναφέρονται σε αυτά και σταχυολογούνται στα τραγούδια, τα παραμύθια, τις παραδόσεις, τις παροιμίες και άλλες εκδηλώσεις του λαϊκού λόγου.

Στη σημερινή συγκυρία που σηματοδοτείται από την δραστηριοποίηση σημαντικών

φαρμακευτικών εταιρειών και επιστημονικών ομάδων στον τομέα της έρευνας και εκμετάλλευσης των βοτάνων, η συστηματική τεκμηρίωση του λαογραφικού και εθνογραφικού υλικού είναι ένα ζητούμενο που αναμένεται να συμβάλλει στην διεπιστημονική καλλιέργεια του συγκεκριμένου πεδίου.

3^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Στέφανος Γερουλάνος

Η χειρουργική στο Βυζάντιο

Σε αντίθεση με την υπόλοιπη ιατρική, που στο Βυζάντιο στηρίζεται στην ιπποκρατική-γαληνική Ιατρική και τη χριστιανική φιλοσοφία, οι γνώσεις της χειρουργικής όπως και της βοτανο-θεραπευτικής χάνονται μέσα στην πορεία των αιώνων. Έτσι π.χ. έχουμε κρανιοανατρήσεις από το 10.000 π.Χ. που συνεχίζουν να γίνονται πανομοιότυπα, στην κλασική, ελληνιστική, ελληνορωμαϊκή, βυζαντινή και σύγχρονη εποχή. Μάλιστα το κρανιοστρώπανο της κλασικής εποχής είναι πανομοιότυπο με αυτό του 2ου π.Χ. αιώνα, της Πομπηίας του 78 μ.Χ, του 2ου μ.Χ. αιώνα, του Βυζαντινού και του 1972! Το ίδιο ισχύει και για το νυστέρι που από την φαραωνική Αίγυπτο μέχρι σήμερα δεν έχει αλλάξει μορφή ή για το κολποσκόπιο που παραμένει πανομοιότυπο από το 200 π.Χ. έως το τέλος του 19ου αιώνα.

Δεν παύει όμως η βυζαντινή χειρουργική να έχει συλλέξει και βελτιώσει τους περισσότερους τομείς. Είναι το απόγειο της χειρουργικής, που παρέμεινε αξεπέραστο μέχρι το 1847 όταν ανακαλύφθηκε η αναισθησία.

Για να κατανοήσει κανείς το ύψος της βυζαντινής ιατρικής δεν έχει παρά να μνημονεύσει την απόφαση της 11ης Ιουλίου 1607 της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Σορβόνης των Παρισίων, η οποία καθιστά ως επίσημο βιβλίο διδασχής τη Χειρουργική του Παύλου Αιγινήτη (7ος αι. μ.Χ.), που είχε τυπωθεί στη Βενετία λίγο νωρίτερα. Αυτή παρέμεινε για 200 χρόνια το επίσημο εγχειρίδιο χειρουργικής στη Σορβόνη μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση. Επειδή οι φοιτητές δεν γνώριζαν πια αρχαία ελληνικά, μεταφράζεται αμέσως μετά στα γαλλικά (1820) και το 1840 μεταφράζεται και στα αγγλικά.

Εγχειρήσεις όπως ανευρυσματεκτομή, θυρεοειδεκτομή, κρανιοτομή, τραχειοτομή, εγχειρήσεις κήλης, υδροκήλης, κισμών, διακολπική υστερεκτομή, αιμορροειδεκτομές και πάρα πολλές άλλες περιγράφονται λεπτομερώς. Πολλά δε χειρουργικά εργαλεία εμφανίζονται για πρώτη φορά την εποχή του Βυζαντίου.

Η βυζαντινή χειρουργική είναι ο συνδετικός κρίκος της αρχαίας ελληνικής, ελληνιστικής και ελληνορωμαϊκής χειρουργικής με τη χειρουργική των Αράβων και των σημερινών Ευρωπαίων.

Μαρία Χρόνη

Η συμβολή του Λέοντος ιατροσοφιστού και του Παύλου Νικαίας (9ος-10ος αι.) στην διαμόρφωση των αντιλήψεων περί ασθενειών και θεραπειών στον βυζαντινό κόσμο

Η βυζαντινή ιατρική αποτελεί τη σημαντική γέφυρα για το πέρασμα από την αρχαία ελληνική ιατρική στη λαϊκή ιατρική μέχρι τον 18ο αιώνα. Η ιατρική στο Βυζάντιο πέρασε από

διάφορες φάσεις και εξελίχθηκε σταδιακά από τέχνη σε επιστήμη. Σταθμό στη βυζαντινή ιατρική αποτελεί κατά τον 9ο αιώνα η στροφή του ενδιαφέροντος των ιατρών στη μελέτη της ανατομίας του ανθρωπίνου σώματος. Η τάση για μελέτη και αναλυτική ανατομική περιγραφή της ανθρώπινης φύσεως καθώς και οι διατροφικές αντιλήψεις που διαμορφώνονται βάσει των ανωτέρω συσχετισμών, σηματοδοτούν νέες μεθόδους στη συγγραφή των ιατρικών εγχειριδίων από τον 9ο αιώνα και μετά.

Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και παγίωση των αντιλήψεων περί ασθενειών και θεραπειών πάνω σε μία επιστημονικότερη βάση έπαιξαν οι ιατροί Λέων ιατροσοφιστής και Παύλος Νικαίας, που έζησαν και έδρασαν την ίδια περίπου περίοδο (9ος και 10ος αι.). Η μέθοδος που ακολουθούν στα συγγράμματά τους αποτελεί καινοτομία για την εποχή τους. Πρόκειται για την ανατομική κατανομή των νοσημάτων και τη συστηματική ανά κεφάλαια διάκριση μεταξύ περιγραφής συμπτωμάτων και οδηγιών θεραπείας. Τα κείμενά τους κωδικοποιούν όλες τις σοβαρές προγενέστερες γνώσεις, ενώ τα ίδια θα αποτελέσουν πηγή για τους μεταγενέστερους βυζαντινούς ιατρούς. Κατά το πρότυπο του Λέοντα και του Παύλου, τα ιατρικά συγγράμματα στο εξής θα είναι ευσύνοπτα, περιεκτικά και στην πλειοψηφία τους απαλλαγμένα από στοιχεία δεισιδαιμονιών. Το έργο του Λέοντος αποκαλείται από τον ίδιο *Σύνοψις ιατρική*, ενώ του Παύλου φέρει τον εκτενέστατο τίτλο: *Περί πολλών και ποικίλων γενομένων νοσημάτων αναρίθμητων τε συμπτωμάτων περί τα ανθρώπινα σώματα, ποτέ μεν από διαφόρων αέρων, ποτέ δε και απ' αυτών. Της φύσεως της συνεχούσης το ζών πανταχόθεν αναλύομενης, έτι δε και διαίτης και των ποιοτήτων ων γε προσφερομένων*. Ο Παύλος συγκροτεί μία ευρύτατη ιατρική εγκυκλοπαίδεια που περιλαμβάνει 130 νοσήματα, των οποίων σε μία πρώτη ενότητα περιγράφει τα συμπτώματα, ενώ ακολούθως σε μία δεύτερη, υπό τον τυπικό επαναλαμβανόμενο τίτλο *Πώς ουν θεραπεύσης*, προσφέρει θεραπευτικές οδηγίες μέσω βοτάνων και ζωικών προϊόντων.

Αντίστοιχα στην *Σύνοψι ιατρική* του Λέοντος περιλαμβάνονται 180 ενότητες οργανωμένες σε 7 λόγους, εκ των οποίων έκαστος αναφέρεται σε ένα τμήμα του ανθρωπίνου σώματος. Οι επιμέρους ενότητες κάθε λόγου φέρουν ως τίτλους ονομασίες νοσημάτων που εμφανίζονται στο συγκεκριμένο τμήμα του σώματος. Περιγράφονται τα συμπτώματα κάθε ασθένειας, οι αιτιάσεις της, αλλά οι ενδεικνυόμενες θεραπευτικές αγωγές παρουσιάζονται επιγραμματικά, εν αντιθέσει με τις εκτεταμένες θεραπευτικές οδηγίες του Παύλου Νικαίας. Από τα κείμενα του Λέοντος και του Παύλου απουσιάζουν παντελώς οδηγίες και συνταγές λευκής μαγείας και περιάπτων, γεγονός που σηματοδοτεί μία νέα περίοδο για τις αντιλήψεις περί ασθενειών και θεραπειών στο βυζαντινό κόσμο.

Νίκη Τσιρώνη

Στείρωση και θαύμα. Αφηγήσεις ιάσεων στη μεσοβυζαντινή παράδοση

Η προτεινόμενη ανακοίνωση επικεντρώνεται στη μελέτη των αντιλήψεων σχετικά με την κύηση, τον τοκετό και τη γαλουχία. Η στειρότητα συνδέεται ήδη από την Παλαιά Διαθήκη με την έλευση εξαιρετικών τέκνων που προέκυψαν ως καρπός προσευχής της μητέρας ή των γονέων και με τη θαυματουργική διαμεσολάβηση του θείου. Συγκεκριμένα, θα διερευνηθεί το υπόβαθρο της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης σε σχέση με τη στειρότητα και η μετέπειτα εξέλιξη του θέματος σε πηγές που σχετίζονται με την προσκύνηση της Παναγίας. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στις ομιλίες σημαντικών συγγραφέων της μεσοβυζαντινής περι-

όδου, όπως ο Ανδρέας Κρήτης, ο Ιωάννης Δαμασκηνός, ο Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως, ο Γεώργιος Νικομηδείας κλπ που αφορούν την Αγία Άννα.

Η θαυματουργική σύλληψη προαναγγέλλει την έλευση ενός τέκνου ιδιαίτερου, με ρόλο στο σωτηριολογικό σχήμα της ορθόδοξης παράδοσης, όπως παραδίδεται από τις βυζαντινές πηγές και ιδιαίτερα από εκείνες, της μέσης περιόδου. Έναν δεύτερο πόλο θα αποτελέσει η Παναγία και οι αφηγήσεις θαυματουργικών ιάσεων στειρότητας που περιέχονται στις αγιολογικές πηγές της μέσης βυζαντινής περιόδου, στη διάρκεια της οποίας η προσκύνηση της Παναγίας γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση. Μέσα από την ανάλυση και μελέτη αυτών των αφηγήσεων, θα μας δοθεί η ευκαιρία να προσεγγίσουμε τις αντιλήψεις γύρω από τη μητρότητα και τη γέννηση, καθώς και την ύλη ως φορέα πνευματικότητας την εποχή αυτή.

Βενετία Χατζοπούλου

Ο ιατρός Νικόλαος ιερόπαις ο Βελισδονίτης: νέα στοιχεία για το έργο του

Ο Νικόλαος ιερόπαις από το Βελισδόνη των Αγράφων διέπρεψε ως ιατρός κυρίως στην Κωνσταντινούπολη και την Αδριανούπολη αλλά και στη Θεσσαλία κατά το β' μισό του 17ου αιώνα. Η παρούσα εισήγηση αποσκοπεί κατά πρώτον στο να καταδείξει τη σπουδαιότητα και την απήχηση του έργου του Νικολάου Βελισδονίτη στην εποχή του αλλά και μεταγενέστερα, μέσω της παρουσίασης νέων στοιχείων από την έρευνα γνωστών και άγνωστων μέχρι τώρα χειρογράφων. Αφετέρου, βάσει της μελέτης των εκδεδωμένων αλλά κυρίως των ανέκδοτων συγγραμμάτων του, αποβλέπει στη διακρίβωση της συμβολής του Βελισδονίτη στη σταδιακή μετάβαση από τη λαϊκή-εμπειρική ιατρική στην ιατρική επιστήμη. Επίσης, εξετάζεται ο τρόπος κατά τον οποίο αξιοποιήθηκε στο έργο του Νικολάου τόσο η προγενέστερη λόγια και λαϊκή παράδοση, όσο και η σύγχρονή του ευρωπαϊκή γνώση. Τέλος, επισημαίνεται η επίδραση ιατρικής γνώσης από την Ανατολή και τη Δύση στο έργο του. Ως παράρτημα στην εισήγηση, παρατίθεται λίστα με όλα τα έως σήμερα εντοπισθέντα χειρόγραφα του Νικολάου.

Αγαμέμνων Τσελίκας

Δύο ιατροσοφικά χειρόγραφα από τη συλλογή του ΠΑ/ΜΙΕΤ.

Στη Βιβλιοθήκη του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης είναι κατατεθειμένα δύο ιατροσοφικά χειρόγραφα που αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα παρομοίων χειρογράφων του 17ου και 18ου αιώνας. Παρουσιάζεται η δομή και το περιεχόμενό τους και γίνονται παρατηρήσεις ως προς τη γλώσσα, την επιστημονική τους εγκυρότητα, τις πηγές τους και τις κοινωνικές προεκτάσεις της χρήσης τους.

Ζαχαρένια Σημανδηράκη

Στοιχεία Λαϊκής Ιατρικής στο αρχείο Παύλου Βλαστού, του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης

Στο λαογραφικό αρχείο του Παύλου Βλαστού, που φυλάσσεται στο Ιστορικό Αρχείο

Κρήτης, στα Χανιά, έχουν καταχωρηθεί σε δύο κυρίως τόμους, τους υπ' αριθμ. 25 και 30 του πολύτομου έργου του, ιατροσόφια και συνταγές λαϊκής ιατρικής, που παρουσιάζουν αρκετό ενδιαφέρον τόσο ως προς την ποικιλία των θεμάτων, όσο και για τα είδη θεραπείας των αναφερομένων νόσων.

Ομαδοποιώντας θεωρητικά τις αναφορές του Βλαστού, απομονώνοντας τα στοιχεία που μας ενδιαφέρουν, αυτές θα μπορούσαν να καταταγούν σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες: α) ασθένειες, καθώς και μέθοδοι και υλικά καταπολέμησής τους, β) καταστάσεις που χρήζουν ιατρικής περίθαλψης και που προκαλούνται από εξωτερικούς παράγοντες, ζώα ή έντομα, γ) ιατρική κοσμετολογία και δ) παρατηρήσεις σε φυτά και καρπούς, σημειώνοντας τις ευεργετικές ιδιότητές τους και παραινέσεις για την διατήρηση της υγείας του σώματος.

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται αναλυτικά τα θέματα των δυο τόμων με τα στοιχεία της Λαϊκής Ιατρικής της Κρήτης κατά τον 19ο αιώνα, με χαρακτηριστικά παραδείγματα.

ΣΑΒΒΑΤΟ 10 ΜΑΡΤΙΟΥ 2012

1^Η ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Τρουμπέτα Σεβαστή

Η ευγονική ιδέα της υγείας και της ασθένειας: Ερμηνεύοντας τις κοινωνικές ανισότητες με ιατρικούς όρους

Η παρουσίαση αφορά στον τρόπο με τον οποίο η «παλιά ευγονική» (μέχρι και την άμεση μεταπολεμική περίοδο) προσλαμβάνει και διαχειρίζεται τις κοινωνικές ανισότητες, μεταφράζοντάς τες σε ιατρικούς όρους. Η ευγονική αντιλαμβάνεται την υγεία ως κεντρικό πυλώνα σε ένα καθολικό μοντέλο κοινωνικής συνοχής, στο οποίο η ασθένεια ορίζεται ως παράγοντας/κίνδυνος κοινωνικής αποσύνθεσης και παρακμής. Ο κίνδυνος θεωρείται ότι είναι η κοινωνική ασθένεια με την έννοια της «βλάβης» που φέρεται να απειλεί το κοινωνικό σύνολο, όχι υποχρεωτικά με θάνατο αλλά με διάβρωση και παρακμή· εντοπίζεται δε στις συνθήκες διαβίωσης και στις κοινωνικές συμπεριφορές ατόμων ή συλλογικοτήτων, ιδιαίτερα των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων.

Η ευγονική ιδέα της υγείας και της ασθένειας εδράζει σε έναν επιστημονικό ορθολογισμό που προκρίνει το κοινό καλό (το καλό του συνόλου) έναντι του ατομικού. Παρά το ισχυρό αίτημα ορθολογισμού και την τεχνοκρατική της αντίληψη για τη ζωή, στην ευγονική επιχειρηματολογία διακρίνονται άλογα στοιχεία που παραπέμπουν σε ένα χαρακτηριστικό της νεωτερικότητας: τον ισχυρό ρόλο που διαδραματίζουν οι μύθοι στην εδραίωση ορθολογικών συστημάτων σκέψης και κοινωνικής οργάνωσης.

Μανόλης Γ. Σέργης

Από την λαϊκή στην «εκ των ένδον» σάτιρα των ιατρών: αλληλοελεγχόμενοι ιατροί, ιατρικές πρακτικές, ιατρική και πολιτική, και άλλα κοινωνικά συμπαρομαρτούντα στη Σπάρτη της δεκαετίας του 1870

Με αφορμή καταγεγραμμένους «αλληλοελέγχους» δύο γιατρών στη Σπάρτη των αρχών της δεκαετίας του 1870, η παρούσα εργασία, εκτός των αναφορών σε ασθένειες, σε αμφισβητούμενες ιατρικές πρακτικές προς αντιμετώπιση του σωματικού πάθους, πραγματεύεται θέματα όπως «σχέσεις ασθενών και ιατρού», «πρόσληψη των σπουδαγμένων στην Εσπερία ιατρών (συνάρτηση με το θέμα Ελλάδα-Ευρώπη)», «ιατρική και πολιτική ζωή», «λαϊκή σάτιρα των ιατρών», «κοινωνική διάσταση των ασθενειών», κ.ά.

**Βασίλης Νιτσιάκος - Παντελής Προμπονάς - Μαρία Τσακσίρα - Ιωάννα Κατσάρα
Παραδοσιακές και σύγχρονες αντιλήψεις και πρακτικές υγείας στην περιοχή της Κόνιτσας (20ος-21ος αι.)**

Η παρούσα ανακοίνωση ασχολείται με τις αντιλήψεις και τις πρακτικές γύρω από την υγεία και την ασθένεια στην περιοχή της Κόνιτσας στην ιστορική περίοδο από τις αρχές του 20ου αιώνα μέχρι τις μέρες μας. Παρακολουθεί τις αλλαγές τόσο στο επίπεδο των τοπικών συστημάτων υγείας, όσο και σ' αυτό της λαϊκής ιατρικής σε συσχέτιση με τις πολιτικές του κράτους. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη διαδικασία μετάβασης από τις «παραδοσιακές» αντιλήψεις και πρακτικές στη νεωτερικότητα. Η εθνογραφική έρευνα στην οποία στηρίζεται πραγματοποιήθηκε από τις αρχές Αυγούστου έως τα τέλη Οκτωβρίου 2011.

Ντιάννα Τράκα

Περιπέτειες με το κουκί. Η σύγχρονη ιατρική συναντά την παράδοση

Εδώ και δύο σχεδόν αιώνες οι επιστήμονες συζητούν, τι «κρύβει» η προειδοποίηση του Πυθαγόρα, «κυάμων απεύχεσθε». Η σύγχρονη ιατρική επιστήμη υποστηρίζει την άποψη ότι η απαγόρευση κατανάλωσης κουκιών αντανάκλα την εμπειρική σοφία του Πυθαγόρα, ο οποίος πιθανόν να είχε περάσει ένα επεισόδιο κυαμισμού, δηλαδή οξύ ίκτερο μετά την κατανάλωση κουκιών. Είναι περιττό να συμπεριλάβουμε την περιγραφή του θανάτου του, που αποδίδεται στην άρνησή του να διαφύγει από τους εχθρούς του, περνώντας μέσα από ένα χωράφι με κουκιά. Δεν έχουν ωστόσο ανακαλυφθεί γραπτές πηγές (ειδικά από τον Πυθαγόρα), οι οποίες να συνδέουν ξεκάθαρα την κατανάλωση κουκιών με τον οξύ ίκτερο. Παράξενο ίσως για μια εποχή στην οποία ο ίκτερος αναγνωρίστηκε και καταγράφηκε αναλυτικά στην εμπειρική ιατρική (π.χ. Ιπποκρατική Γραμματεία). Αυτή η απαγόρευση κατανάλωσης «επικίνδυνων κουκιών», προβληματίζει λαογράφους, βιολόγους, ανθρωπολόγους και φιλόσοφους. Το κείμενο αποβλέπει να παρουσιάσει τις απόψεις που έχουν κατά καιρούς προταθεί στη βιβλιογραφία και να επιχειρήσει να σχολιάσει το ζήτημα των σχέσεων του «λαϊκού» με το «ιατρικό» ... και το αντίθετο.

2^Η ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Μανώλης Γ. Ανδρουλιδάκης

Η ιαματική τοπογραφία στον 4ο μίμο του Ηρώνδα

Ο Κώος ποιητής Ηρώνδας στον 4ο μίμο (270-260 π. Χ.), με τον τίτλο *Ασκληπιώ τιθείσαι και θυσιάζουσαι*, μας παρουσιάζει αναπαραστατικά τη λειτουργία των κέντρων λατρείας του θεού Ασκληπιού. Στα σχετικά δρώμενα ερευνάται η σύνθεση λαϊκής και επιστημονικής για την εποχή προσέγγισης, μέσα από την τοπολατρεία, του θεού Ασκληπιού ανά τον Ελλαδικό χώρο. Οι επιδράσεις από τη λαϊκή ιαματική αντίληψη είναι εμφανείς και εξειδικεύονται στο θέμα της αλεκτοροθυσίας, της προσωποποίησης της Υγείας, τις ευχετήριες πράξεις και άλλα. Η σχολαστικότερη ερμηνεία του κειμένου αποκαλύπτει τις περιστάσεις, κατά τις οποίες ανδρώνεται η λαϊκή αντίληψη των ανθρώπων, μέσα από τη μυθολογική παράδοση και την μιμητική τέχνη του ποιητή των μιμιάμβων.

Ανδρέας Φρ. Μιχαηλίδης

Περί των υγειονομικών της Χίου κατά τις Σφαγές του 1822. Ειδήσεις και πληροφορίες από άμεσες πηγές. (Ιδρύματα, επιστήμονες ιατροί και δημόδης θεραπευτική)

Από πρωτογενείς κυρίως πηγές, αφηγήσεις μαρτύρων - «λειψάνων των Σφαγών», απομνημονευτικά κείμενα, δημοσιεύσεις του Τύπου της εποχής και από καταγραφές περιηγητών της εποχής, έχουμε κάποιες ειδήσεις σχετικά με τα υγειονομικά δεδομένα της Χίου κατά το 1822. Οι ειδήσεις αφορούν τα υγειονομικά Ιδρύματα της Χίου, το Νοσοκομείο, το Λωβοκομείο και το Λοιμοκαθατήριο και αφορούν τις καταστροφές που υπέστησαν, καθώς και τις σφαγές των ασθενών τους. Επίσης καταγράφονται οι παραδοσιακές θεραπευτικές πρακτικές που εφαρμόστηκαν, κάτω από έκτακτες φυσικά συνθήκες, για την αντιμετώπιση των ασθενειών και των τραυμάτων του πληθυσμού. Επίσης σημειώνονται ενδιαφέρουσες υπηρεσίες των επιστημόνων ιατρών οι οποίοι ασκούσαν την ιατρική στο νησί την περίοδο εκείνη και καταγράφονται οι προσπάθειές τους για την περίθαλψη των κατοίκων, καθώς και η γενικότερη συμβολή τους στον Αγώνα. Επειδή οι αρχειακές πηγές για τα γεγονότα της εποχής και ειδικά για τα υγειονομικά πράγματα του νησιού της Χίου σπανίζουν, οι πληροφορίες αυτές έχουν μεγάλη σημασία. Αναδεικνύουν δε, μεταξύ των άλλων και την συμπληρωματική σχέση ανάμεσα στην κλασική ιατρική, όπως την ασκούσαν οι επιστήμονες ιατροί της εποχής και την παραδοσιακή θεραπευτική, στοιχεία της οποίας επιβίωναν μέχρι τα πρόσφατα χρόνια στη χιακή ύπαιθρο.

Αγγελική Δημουλή

Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας ως ιατρική μαρτυρία και η μυθοπλαστική παραλλαγή της

Στόχος της ανακοίνωσης είναι να παρουσιάσει τις παραδοσιακές ιατρικές πρακτικές που προβάλλονται μέσα από τα περισσότερα έργα του Ανδρέα Καρκαβίτσα και να προσπαθήσει να διαλευκάνει τη διττή πορεία του γιατρού-συγγραφέα.

Μέσα από τα *Άπαντα* του Καρκαβίτσα καταγράφουμε διάφορες μαγικές και υπερβατικές γεγονοτολογικές καταστάσεις, όπως είναι η βασκανία και η αντιβασκανία, η απόκτηση αρ-

σενικού παιδιού με βότανα, η «μετατροπή» του θηλυκού παιδιού σε αρσενικό ακόμα και σε προχωρημένη εγκυμοσύνη της μητέρας, τα δέντρα που παίρνουν τη μιλιά των κοιμισμένων παλικαριών και μετά εξαφανίζονται, καθώς και ένα πλήθος παρόμοιων λαογραφικών και τοπικών λαϊκών μαρτυριών. Η σχεδόν ημερολογιακή σκιαγράφηση των παραπάνω μέσα από τα εκδεδομένα έργα του συγγραφέα αντιπαραβάλλεται με τα ίδια του τα ημερολόγια στα οποία καταγράφονται, πέραν των ταξιδιών του και οι ιατρικές συνιστώσες της αρχής του 20ου αιώνα, οι ιατρικές του απόψεις και οι εφαρμογές τους σε μέρη που ταξίδεψε και σε στρατόπεδα που υπηρέτησε.

Αικατερίνη Μαρινάκη

Λαϊκή θεραπευτική στη Φολεγάνδρο των Κυκλάδων: αρρώστιες και γιατροσόφια

Έως και τα μέσα του προηγούμενου αιώνα τα γιατροσόφια αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας των κατοίκων της Φολεγάνδρου και πολλοί εξ' αυτών γνώριζαν είτε τον τρόπο παρασκευής τους, αν επρόκειτο για σκευάσματα, είτε τον τρόπο εφαρμογής τους, αν επρόκειτο για άλλες θεραπευτικές μεθόδους. Σήμερα, ακόμα και οι μεγαλύτεροι σε ηλικία Φολεγανδρίτες δυσκολεύονται να θυμηθούν λεπτομέρειες επί του θέματος. Παρ' όλα αυτά μάθαμε όλα τα μυστικά προετοιμασίας της κεραλοιφής, της ασβεσταλοιφής και της θειαφαλοιφής, που χρησιμοποιούνταν για την ίαση πληγών και χτυπημάτων. Μάθαμε για το χαμομηλόλαδο, με το οποίο έτριβαν τα μωρά, για το σκορπιόλαδο, που λειτουργούσε ως αντίδοτο στο τσίμπημα σκορπιού και για το ποντικόλαδο, ωφέλιμο για τους πόνους αυτιών.

Η θεραπεία της χρυσής, δηλαδή του ίκτερου, απαιτούσε το κόψιμο της πετσούλας που βρίσκεται στο κέντρο του κάτω χείλους (εσωτερικά) και εφαρμοζόταν με ιδιαίτερη επιτυχία από τους πρακτικούς θεραπευτές, σύμφωνα με τις μαρτυρίες εν ζωή ιαθέντων ατόμων.

Το ανεμοπύρωμα, κοκκίνισμα και πρήξιμο, θεραπευόταν με επιθέματα βαμβακιού και μελιού, τα οποία καλύπτονταν με κόκκινο πανί, ενώ οι αύτρες του στόματος χρειάζονταν λάδι καντηλιού εκκλησίας, συλλεγμένο κατά τη διάρκεια μιας ξάστερης νύχτας. Η ολοκλήρωση της θεραπείας και των δυο αυτών ασθενειών επιτυγχάνονταν με την σιωπηρή εκφορά συγκεκριμένης ευχής, ακριβώς όπως συνέβαινε κατά τη διαδικασία τόσο του ξεματιάσματος, με λάδι ή καρβουνάκια, όσο και της θεραπείας της ηλίαςης, του «ήλιου» όπως έλεγαν, με το ταυτόχρονο μέτρημα μιας ζώνης.

Ξεχωριστό κεφάλαιο αποτελούσε η περιποίηση των νεογέννητων μωρών: δέσιμο του αφαλού, καθαρισμός του πεπτικού συστήματός τους, εντοπισμός «ζουληγμάτων», που μπορεί να δημιουργήθηκαν κατά τον τοκετό.

Ιδιαίτερη περιποίηση είχαν και οι λεχώνες: σφιχτό δέσιμο της κοιλιάς για 40 μέρες, παραμονή στο κρεβάτι επί εννιά ημέρες για να μείνει «νιά» κ.λπ.

Ζωή Ρωπαΐτου

Οι πρακτικές γιάτρισσες-μαμμές και οι κουρείς-οδοντογιατροί στις ελληνικές κοινωνίες περασμένων δεκαετιών

Η μελέτη αυτή αναφέρεται σε λαϊκές πρακτικές ίασης και στη θέση την οποία κατείχαν στον κοινωνικό ιστό τα πρόσωπα που τις εξασκούσαν. Επίσης, εξετάζεται το εάν και το πώς η δράση των προσώπων αυτών (πρακτικών ιατρών) πέρασε στη λογοτεχνία και στον κινη-

ματογράφο. Ένα τελευταίο ζήτημα που εξετάζεται, είναι το αν η γλώσσα μας, ο προφορικός μας λόγος κυρίως, «κρατάει» μέχρι σήμερα κάτι από αυτές τις πρακτικές.

Παναγιώτης Ι. Καμηλάκης - Ανδρέας Ζαχίλας

Ο γιατρός και λαογράφος των Πατρών, Χρήστος Κορύλλος

Ο Χρήστος Π. Κορύλλος (1842-1930), πνευματώδης επιστήμων ιατρός και ερασιτέχνης λαογράφος, γεννήθηκε στο Αίγιο και στην μακρά ζωή του υπήρξε ευαίσθητος δέκτης των μηνυμάτων της εποχής του. Ασχολήθηκε παράλληλα με την ικανοποίηση των πεζοπορικών φυσιολατρικών του αναζητήσεων και με την συγκέντρωση στοιχείων για τον λαϊκό πολιτισμό της Πελοποννήσου γενικότερα, εφ' όσον σε όλες του τις δημοσιευμένες *Οδοιπορίες* περιλαμβάνει εξαιρετικά ενδιαφέροντα στοιχεία, τα οποία αποτελούν επιτόπιες καταγραφές από προσωπική έρευνα *in situ*. Το σημαντικό έργο του, *Η Χωρογραφία του νομού Αχαΐας*, συνιστά «εφόδιον μέγα» των ερευνητών, κυρίως επειδή αποτελεί επιτόπια αναζήτηση στοιχείων με αντίληψη πολύ σύγχρονη για μας – πρωτοποριακή για την εποχή του. Αποτυπώνει το φυσικό περιβάλλον και τη γεωγραφία σε συνδυασμό με τις εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής των κατοίκων. Ως ιατρός είχε την δυνατότητα να μπαίνει εύκολα στα σπίτια των ασθενών, να παρατηρεί και να συγκεντρώνει πληροφορίες για όλα τα θέματα του παραδοσιακού πολιτισμού και, όπως είναι φυσικό, να καταγράφει τη συμπεριφορά των ασθενών του και των συγγενών τους σε θέματα υγείας. Οι παρατηρήσεις του ως ιατρού πάνω στο θέμα είναι άκρως ενδιαφέρουσες.

3^Η ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Εμμανουέλα Κατρινάκη

«Και για να γίνει καλά, να αλειφτεί με το αίμα ενός νέου...». Πώς θεραπεύονται τα πρόσωπα των παραμυθιών

Μια πρώτη περιδιάβαση στο σώμα των ελληνικών παραμυθιών οδηγεί στο συμπέρασμα πως η ασθένεια, με την πολυπλοκότητα που την εννοούμε σήμερα αλλά και παλαιότερα, δεν είναι από τα πιο συχνά θέματα που συζητούνται σε αυτού του είδους τις λαϊκές αφηγήσεις. Σε λίγα παραμύθια αναφέρεται πως κάποιος είναι άρρωστος και σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις απλώς το προσποιείται για να καταστρέψει τον ήρωα. Αυτό ασφαλώς δεν οφείλεται στο ότι τα παραμύθια παρουσιάζουν μια ειδυλλιακή εικόνα του κόσμου. Κάθε άλλο. Οι ήρωες, κατά κανόνα, αλλά και άλλα πρόσωπα αυτών των διηγήσεων, περνούν άπειρα βάσανα και δυσκολίες ώσπου να φτάσουν στο «έζησαν αυτοί καλά και εμείς καλύτερα»... και μπορεί να τους συμβούν πολύ χειρότερα από μια αρρώστια: τυφλώνονται, ακρωτηριάζονται, τους δηλητηριάζουν, τους σκοτώνουν και τους κομματιάζουν... Τα παραμυθιακά πρόσωπα πάσχουν. Και τότε υπάρχει πάντα κάποιος που τους βοηθά, με μαγικά συνήθως μέσα, τους θεραπεύει, τους ξαναδίνει το φως, ενώνει τα κομμάτια τους και, ακόμα, τους επαναφέρει στη ζωή.

Οι αναφορές στην ασθένεια μπορεί να μην είναι λοιπόν πολλές και να είναι γενικές, όμως τα πρόσωπα των παραμυθιών χρειάζονται πολύ συχνά θεραπεία. Υπάρχουν έτσι αρκε-

τές αναφορές σε θεραπείες και κάθε είδους μαγικά γιατρικά, κάποτε αποτρόπαια, άλλα από τα οποία παραπέμπουν σε παρασκευάσματα της λαϊκής ιατρικής, και άλλα σε ένα συμβολικό κώδικα που δεν είναι πάντοτε εύκολο να αποκρυπτογραφηθεί.

Στην ανακοίνωση θα διερευνήσουμε ποιοι, πότε και από τι πάσχουν στα παραμύθια, καθώς και ποιοι και με ποιο τρόπο τους γιατρεύουν. Στη συνέχεια θα θέσουμε το ερώτημα: άραγε η ασθένεια στα παραμύθια αντιστοιχεί στην έννοια της αρρώστιας, όπως την αντιλαμβανόμαστε στην καθημερινότητα, ή πρόκειται για ευρύτερη, αιγιματική κατηγορία, που χρήζει ερμηνείας;

Γιάννης Πλεμμένος

«Των πόνων παραμύθιον»: Προνεωτερικές αντιλήψεις περί της καταπραϊντικής και θεραπευτικής ιδιότητας της μουσικής σε διάφορες μορφές ασθένειας

Η παρούσα ανακοίνωση μελετά τις αντιλήψεις Ευρωπαίων συγγραφέων του 17ου και 18ου αιώνα για τις ανακουφιστικές αλλά και θεραπευτικές ιδιότητες της μουσικής σε συγκεκριμένες μορφές σωματικής ασθένειας, όπως ισχιαλγία, αρθρίτιδα, φθίση, δαγκώματα κυνών και ερπετών (εχιδνών, σκορπιού, αράχνης), αλλά και σε ψυχικά νοσήματα, όπως επιληψία, μανιοκατάθλιψη, σχιζοφρένεια κ.ά. Οι περισσότεροι από αυτούς τους συγγραφείς είναι οι ίδιοι γιατροί, ενώ τα άρθρα τους δημοσιεύονται σε διάφορες επιστημονικές εκδόσεις της εποχής, με κυρίαρχη τη γαλλική *Encyclopédie*, η οποία συγκεντρώνει τις πιο πρόσφατες και «έγκυρες» προόδους της τέχνης του Ιπποκράτη. Τα δε πορίσματά τους συνδυάζουν τις παραδοχές της επίσημης ιατρικής της εποχής με λαϊκές αντιλήψεις περί θεραπείας. Ένα από τα σχετικά λήμματα της *Encyclopédie* (“Musique, effets de la, [Médecine | Diète | Gymnastique | Thérapeutique]”) συντάχθηκε από τον Menuret de Chambaud, καθηγητή ιατρικής στην Ιατρική Σχολή του Montpellier και έναν από τους κύριους συνεργάτες της γαλλικής έκδοσης. Στις αρχές του 19ου αιώνα, το εν λόγω λήμμα μεταφράστηκε στα ελληνικά και συμπεριελήφθη στη διατριβή *Θεωρητικόν Μέγα της Μουσικής* (Τεργέστη 1832), την πρώτη έντυπη μουσική διατριβή στα ελληνικά, από τον Χρυσάνθο τον εκ Μαδύτων, Μητροπολίτη Δυρραχίου (στο κεφάλαιο «Χρήσις της μουσικής»). Εντούτοις, ο Χρυσάνθος δεν μνημονεύει την πηγή του (πράγμα όχι ασύνηθες για την εποχή εκείνη, καθώς ο νόμος περί πνευματικών δικαιωμάτων δεν είχε ακόμα εφαρμοσθεί), ενώ έχει αλλάξει και τη σειρά του πρωτότυπου κειμένου (η οποία όμως μπορεί να ανασυντεθεί με την αντιβολή των δύο κειμένων). Η μετάφραση του Χρυσάνθου είχε πλατιά διάδοση, καθώς η διατριβή του έχει επανεκδοθεί αρκετές φορές έκτοτε και παραμένει μέχρι σήμερα έργο αναφοράς για μουσικούς, φιλόμους και επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων.

Ζωή Μάργαρη

Λαϊκά δρώμενα και θεραπευτικές πρακτικές: Η επιτελεστική ενσωμάτωση της υγείας

Όπως είναι γνωστό, η λαϊκή ιατρική που συμπεριλαμβάνει το σύνολο των «παραδοσιακών» θεραπευτικών πρακτικών καθώς και τις αντιλήψεις για την υγεία που συνδέονται με αυτές, έχει αποτελέσει κύριο ερευνητικό αντικείμενο της εθνομολογίας, της ανθρωπολογίας και της λαογραφίας. Τα εθνογραφικά ευρήματα που συχνά απηχούν την τελετουργική διάσταση της θεραπείας, αναδεικνύουν την κοινωνική και πολιτισμική συγκρότηση των παρα-

δοσιακών συστημάτων υγείας. Τα εν λόγω συστήματα, επικεντρωμένα στην ίαση και την ευημερία των μελών της κάθε κοινότητας, επαναξιολογούνται στην μετανεωτερική εποχή, και συχνά συνδυάζονται από τους ασθενείς/νοσούντες και τους οικείους τους με τα θεραπευτικά πρωτόκολλα-σχήματα της σύγχρονης ιατρικής επιστήμης. Εκκινώντας από τα παραπάνω, η προτεινόμενη ανακοίνωση φιλοδοξεί να προσεγγίσει τις σύγχρονες αντιλήψεις για την υγεία και τις θεραπευτικές πρακτικές όπως αυτές (ανα)μορφώνονται και (ανα)διατυπώνονται επιτελεστικά στο πλαίσιο των λαϊκών δρωμένων σε διάδραση με τα επιστημονικά ιατρικά θεραπευτικά σχήματα.

Ευθυμία Παναγιωτοπούλου – Μάγδα Ζωγράφου

Χοροθεραπευτικές διαδικασίες και χορευτική ταυτότητα: Για μια λαο-ανθρωπολογική προσέγγιση της χοροθεραπείας

Η χοροθεραπεία, ως επιστημονικό πεδίο, καθιερώθηκε τις τελευταίες δεκαετίες αν και οι «χοροθεραπευτικές πρακτικές» έχουν μακρά ιστορία ενσωματωμένες σε όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής. Στη σύγχρονη προβληματική των επί μέρους προσεγγίσεων που αφορούν τη θεραπεία μέσω του χορού, η έννοια θεραπεία υπερβαίνει την ισχύουσα δυτική αντίληψη, ως πρακτική που πραγματοποιείται σε «συνθήκες σοβαρότητας», ανοίγοντας δρόμους σε διαδικασίες πρόληψης και ευεξίας στο πλαίσιο του σύγχρονου τεχνοοικονομικού πολιτισμού.

Το έντονο ενδιαφέρον που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια για τη χοροθεραπεία έχει οδηγήσει σε μια ποικιλία θεωρητικών προσεγγίσεων, ενώ δυο από τα μοντέλα χοροθεραπείας φαίνεται να είναι τα επικρατέστερα λόγω της ευρείας χρήσης τους από τους χοροθεραπευτές. Το ένα από αυτά απαντά με τον όρο «Πρωτόγονη Έκφραση» και αναπτύχθηκε στη Γαλλία, ενώ το δεύτερο, με τον όρο «Χοροκινητική», αναπτύχθηκε στην Αμερική και στη συνέχεια υιοθετήθηκε και από Άγγλους χοροθεραπευτές.

Η διχογνωμία ανάμεσα στους υποστηρικτές των δυο μοντέλων συχνά οδηγεί σε αρνητικά εκφρασμένες κρίσεις ως προς την αποτελεσματικότητα του ενός ή του άλλου μοντέλου. Από μια βαθύτερη κριτική ματιά και στα δύο μοντέλα χοροθεραπείας, διαφαίνεται ότι η αν και έχουν τον ίδιο στόχο, δηλαδή την «αλλαγή» του ατόμου, διαφέρουν ως προς τις διαδικασίες και τις τεχνικές που εφαρμόζουν για την εκπλήρωση του συγκεκριμένου στόχου. Σε μια πρώτη εκτίμηση μπορεί να υποστηριχτεί, ότι η αντιπαλότητα ανάμεσα στους υποστηρικτές των δυο μοντέλων οφείλεται στην επίδραση του ιδιαίτερου πλαισίου ανάπτυξής τους. Με δεδομένη τη διχογνωμία των κύριων μοντέλων ως προς την αποτελεσματικότητα της χοροθεραπείας, η εργασία αυτή επιχειρεί να αναδειξει την αποτελεσματικότητα των χοροθεραπευτικών διαδικασιών με έμφαση στη «χορευτική ταυτότητα» των συμμετεχόντων.

ΚΥΡΙΑΚΗ 11 ΜΑΡΤΙΟΥ 2012

1^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Ευαγγελή Αρ. Ντάτση

Ο μαγικός λόγος στα λαϊκά γιατροσόφια

Ο *μαγικός λόγος* εντοπίζεται στα όρια της *αναφορικής* και της *αισθητικής* λειτουργίας της γλώσσας. Ως εκ τούτου διαθέτει τον δικό του γενετικό κώδικα. Η «παλινδρόμηση» προς την αρχέγονη αφετηρία της γλωσσικής επικοινωνίας, δηλαδή προς τον *άναρθρο, συγκινησιακό και δεικτικό* χαρακτήρα της, βρίσκεται στον πυρήνα του μαγικού, του προφητικού-μαντικού και του ποιητικού λόγου, τον οποίο και φορτίζει με υπερφυσική δύναμη. Στα λαϊκά γιατροσόφια ανιχνεύεται τόσο η γενετική κρυπτικότητα, όσο και η αισθητική της μετάλλαξη, στοιχεία που καθιστούν τον μαγικό λόγο *μετέωρο* ανάμεσα στην καταστατική και αισθητική του λειτουργία.

Μ. Γ. Βαρβούνης

Η λέπρα στη Σάμο : από την παραδοσιακή ιατρική στην επιστημονική αντιμετώπιση

Στην ανακοίνωση αυτή εξετάζονται τόσο οι παραδοσιακές αντιλήψεις και πρακτικές για την αντιμετώπιση της λέπρας στη Σάμο, όσο και η μετάβαση προς επιστημονικές μεθόδους, με την ίδρυση οργανωμένου λεπροκομείου, έξω από το Καρλόβασι, στα χρόνια της Ηγεμονίας της Σάμου. Ειδικότερα εξετάζεται η παραδοσιακή αντιμετώπιση της ασθένειας σε μονές και μετόχια μονών και η βαθμιαία προσφυγή σε επιστημονικά μέσα αντιμετώπισης και θεραπείας αλλά και η λειτουργία του Λεπροκομείου, ως και τα μέσα του 20ου αιώνα, στη Σάμο.

Κώστας Κόμης

Ερωτήματα γύρω από τη λέπρα: προσεγγίσεις με επίκεντρο ένα τεκμήριο από τη Σάμο (1900)

Έως τη δεκαετία του 1890 οι λεπροί της Σάμου διέμεναν στα μοναστήρια Αγίας Ζώνης και Ζωοδόχου Πηγής, στα «Λουβιάρικα», πρόχειρες εγκαταστάσεις (καλύβες) στα όρια των οικισμών του νησιού ή ακόμη παρέμεναν κατ' οίκον. Από το 1896, οπότε και εγκαινιάστηκε το λεπροκομείο Καρλοβάσου, άρχισε ο εντοπισμός/καταγραφή ασθενών στο νησί και η μεταφορά τους στο λεπροκομείο. Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής προέκυψαν διάφορα τεκμήρια καταγραφής των λεπρών, ανάμεσα στα οποία και το συγκεκριμένο, αποκείμενο στα Αρχεία Νομού Σάμου, που αποτελεί τη βάση της εισήγησης. Πρόκειται για μία πολυσέλιδη (66 σελίδες) αναλυτική έκθεση του Ανδρέα Πανά, ιατρού και μέλους του Ιατρικού Συμβουλίου Δημοσίας Υγείας Σάμου. Η έκθεση, με ημερομηνία 23 Μαρτίου 1900 περιέχει αναλυτικά στοιχεία για κάθε χωριό και κάθε περίπτωση λεπρού ακόμα και γι' αυτούς οι οποίοι παρέμεναν μέχρι το 1900, εκτός λεπροκομείου. Τα στοιχεία επιτρέπουν τη διερεύνηση βασικών ζητημάτων που απασχόλησαν τον ιατρικό κόσμο και ιδιαίτερα τους λεπρολόγους της εποχής, όπως αυτό της μεταδοτικότητας και της κληρονομικότητας της νόσου. Η διερεύνηση λαμβάνει υπόψη ανάλογα αρχαιακά τεκμήρια της εποχής και την υπάρχουσα σχετική βιβλιογραφία, κυρίως όμως τον επιστημονικό διάλογο που αναπτύχθηκε γύρω από τα ζητήματα που βρίσκονται στο επίκεντρο της εισήγησης.

Μάνος Σαββάκης

Λαϊκή Ιατρική και Ιατρική Επιστήμη: Η περίπτωση του Λεπροκομείου Σπιναλόγκας (1903-1957)

Η εργασία εξετάζει το Λεπροκομείο Σπιναλόγκας ως πεδίο συνύπαρξης και σύγκρουσης προ-επιστημονικών και επιστημονικών λόγων και τρόπων διαχείρισης της λέπρας ως χρόνιας ασθένειας, με μακράιωνη ιστορία. Σε πρώτη φάση, η ίδρυση του συγκεκριμένου θεσμού, εντάσσεται σε ένα συνολικότερο εγχείρημα αστικού εκσυγχρονισμού της Κρητικής Πολιτείας (1898-1913), το οποίο σχετιζόταν με τον εξορθολογισμό αρκετών τομέων και πεδίων της κοινωνικής ζωής (εκπαίδευση, δημόσια διοίκηση, έργα, μεταφορές, οικονομία, δημόσια υγεία, κ.τ.λ.). Αυτή η προσπάθεια εμπεριείχε στοιχεία μιας νέας μορφής κανονιστικότητας και διαστάσεις κοινωνικής και σωματικής πειθαρχίας.

Στη συνέχεια, η ιστορική διαδρομή του Λεπροκομείου, ως τμήματος του ελληνικού κράτους, συν-ομιλεί, κάθε φορά, με πολιτικά διακυβεύματα και επίδικα κοινωνικά ζητήματα, που κρυσταλλώνονται στον τομέα της δημόσιας υγείας και της καθημερινής ζωής. Αυτά αφορούν τη συνύπαρξη, και σύγκρουση, λαϊκών, και, θεωρητικά, νεωτερικών ερμηνευτικών σχημάτων και πρακτικών μέσων θεραπείας της ασθένειας, που τελικά καταλήγουν σε ένα παράδοξο: από τη μια πλευρά στη σχεδόν ολοκληρωτική κατίσχυση της επίσημης ιατρικής επιστήμης στη δημόσια σφαίρα και από την άλλη στην επιβίωση, έστω και με τη μορφή «πρακτικού λόγου», λαϊκών αντιλήψεων για την ασθένεια τόσο σε καθημερινό επίπεδο, όσο και στον τομέα της ιατρικής διάγνωσης.

Με αφορμή τη μελέτη για το Λεπροκομείο Σπιναλόγκας, η συνεισφορά αναδεικνύει την ιστορικότητα και τον πολιτισμικό χαρακτήρα των εκάστοτε αντιλήψεων για την υγεία, τις ασθένειες, τον χρόνιο πόνο και τον κοινωνικό στιγματισμό. Επίσης, υπογραμμίζει ότι η διαχρονική εξέλιξη των συστημάτων υγείας, τόσο στον τομέα της πρόληψης, όσο και σε επίπεδο διάγνωσης και θεραπείας - ειδικότερα επιδημικών και, θεωρητικά, μεταδοτικών ασθενειών - αποτελεί απόδειξη ότι η κατίσχυση της επιστημονικής ιατρικής δεν είναι πάντα απόλυτη, και χωρίς αντιστάσεις. Αυτές οι - συχνά χαρακτηριζόμενες αναχρονιστικές ή προνεωτερικές - «αρνήσεις» εμπλουτίζουν, και κατά περίπτωση, επηρεάζουν, την ιατρική επιστήμη, αφού την υποχρεώνουν, έστω ατελώς, να συνεκτιμήσει το απόθεμα συλλογικής βιωμένης εμπειρίας και τις καθημερινές πρακτικές του «κοινού νου».

Κυριακή Χρυσού-Καρατζά

Τραχώματα και τραχωματικοί στη Σαντορίνη τον 20ο αιώνα

Η Σαντορίνη ήταν ένα από τα μέρη της Ελλάδας που επλήγησαν πολύ από την οφθαλμική νόσο του τραχώματος. Η ανακοίνωση αποσκοπεί στο να παρουσιάσει τις αιτίες εξάπλωσης της νόσου, οι οποίες σχετίζονται με το χαμηλό βιοτικό επίπεδο αλλά και τις κοινωνικές σχέσεις και τη διαχείριση των αρρώστων σε συνδυασμό με τη φροντίδα των παιδιών και τον κοινωνικό ρόλο της ασθένειας.

Απόστολος Αρμαγανίδης

Αποφάσεις στο τέλος της ζωής σε Ευρωπαϊκές ΜΕΘ

Η ανακοίνωση αυτή παρουσιάζει τα δεδομένα που υπάρχουν για τις αποφάσεις που λαμβάνονται στο τέλος της ζωής σε διάφορες Ευρωπαϊκές ΜΕΘ. Πιο συγκεκριμένα παρουσιάζεται το ποσοστό των ασθενών στους οποίους πριν από το θάνατό τους στη ΜΕΘ λαμβάνονται αποφάσεις είτε «συγκράτησης» είτε «απόσυρσης» της θεραπείας (withholding και withdrawing οι αντίστοιχοι όροι της διεθνούς βιβλιογραφίας), είτε τέλος ο θάνατος επέρχεται συντομότερα μετά από κάποια φαρμακευτική παρέμβαση.

Αναλύονται οι διαφορές ανάλογα με τη γεωγραφική κατανομή (βόρεια, κεντρική και νότια Ευρώπη), το θρήσκευμα και άλλες παραμέτρους θεώρησης της αξίας της ζωής, που φαίνεται να σχετίζονται με τη λήψη τέτοιων αποφάσεων, πάντα σύμφωνα με τα δεδομένα που υπάρχουν και τα συμπεράσματα που βγαίνουν από τη διεθνή βιβλιογραφία.

Γεράσιμος Φιλιππάτος

Καρδιοαναπνευστική αναζωογόνηση: από τη λαϊκή ιατρική στη θεραπεία που βασίζεται σε αποδείξεις;

Η καρδιοαναπνευστική ανακοπή αποτελεί την κοινή μοίρα όλων των ανθρώπων. Όλοι οι άνθρωποι θα υποστούν καρδιοαναπνευστική ανακοπή τουλάχιστον μία φορά στη ζωή τους. Οι προσπάθειες του ανθρώπου να επαναφέρει τους νεκρούς στη ζωή ξεκίνησαν πριν από χιλιάδες χρόνια. Ακόμη και στη Βίβλο, αναφέρεται ότι ο προφήτης Ελισαίος εμφύσησε αέρα στο στόμα ασθενούς που υπέστη ανακοπή και κατάφερε να τον επαναφέρει στη ζωή. Η πρώτη ανάνηψη, στόμα με στόμα, στη σύγχρονη ιατρική έγινε τον 18ο αιώνα από ένα χειρουργό, τον William Tosac. Στη συνέχεια η μέθοδος αντικαταστάθηκε από ρυθμικό τράβηγμα της γλώσσας. Στο πρώτο ήμισυ του 20ου αιώνα η υποστήριξη της αναπνοής γινόταν με συμπίεση της ράχης με τον ασθενή σε πρινή θέση ή με μετακίνηση και τράβηγμα των χεριών του θύματος. Μέχρι που στη δεκαετία του '60 αποδείχθηκε η υπεροχή της τεχνητής αναπνοής, στόμα με στόμα, έναντι των προηγούμενων μεθόδων. Στα τέλη του 19ου αιώνα, οι καρδιακές μαλάξεις άρχισαν να εφαρμόζονται σε ασθενείς με ανακοπή, σε ανοικτό θώρακα. Όμως μόλις το 1960 χρησιμοποιήθηκε και δημοσιεύθηκε η τεχνική της εξωτερικής θωρακικής συμπίεσης με ταυτόχρονη τεχνητή αναπνοή, που είναι η βάση πάνω στην οποία στηρίζονται οι χρησιμοποιούμενες σήμερα τεχνικές. Η δημοσίευση αυτή επηρέασε πολύ την ιατρική του 20ου αιώνα, γιατί αποτελούσε την αρχή αυτού που σήμερα αποκαλούμε, *καρδιοαναπνευστική αναζωογόνηση*.

Δημήτριος Καραμπερόπουλος

Η λαϊκή χρήση του εμβολιασμού για την ευλογιά αφορμή για την πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού το 1701 από τον Ιάκωβο Πυλαρινό

Στην επιδημία της ευλογιάς το 1701 στην Κωνσταντινούπολη οι γυναίκες, για την προστασία των παιδιών από την νόσο, εφάρμοζαν τον σκαριφισμό του δέρματος με παράλληλη εφαρμογή στις αμυχές, υγρού από τις φλύκταινες νοσούντων από ευλογιά.

Τότε μία αρχόντισσα της Κωνσταντινούπολης, μητέρα τριών αγοριών, ρώτησε τον ιατρό

Ιάκωβο Πυλαρινό (1659-1718) για τη γνώμη του σχετικά με την εφαρμογή της πρακτικής αυτής και αν θα έπρεπε να την εφαρμόσει για να προστατέψει τα παιδιά της. Ο ιατρός Πυλαρινός, ως επιστήμων που είχε σπουδάσει στην Πάδοβα της Ιταλίας, πριν απαντήσει, εξέτασε τη μέθοδο. Βρήκε τις γυναίκες της λαϊκής ιατρικής που εφάρμοζαν τον εγκεντρισμό, παρακολούθησε τον τρόπο εφαρμογής του καθώς επίσης εξέτασε τα εγκεντρισμένα παιδιά και την εξέλιξη τους, αν δηλαδή πράγματι προστατεύονταν από την επιδημία της ευλογιάς.

Άρχισε και ο ίδιος να εφαρμόζει τον εμβολιασμό, τροποποιώντας ωστόσο την εφαρμογή του, στα σαρκώδη μέρη του παιδιού, όπως για παράδειγμα στο δελτοειδή και όχι στα μέρη που παραδοσιακά εφάρμοζαν οι γυναίκες, δηλ. το μέτωπο, τις παρειές, τις παλάμες και τις ραχιαίες επιφάνειες των άκρων χεριών, λόγω του κινδύνου «φλογώσεως». Ο Πυλαρινός παρατήρησε ότι πράγματι τα παιδιά που εμβολίασε προστατεύτηκαν από την επιδημία της ευλογιάς και επί πλέον δεν είχαν επιπλοκές από τον εμβολιασμό. Τα αποτελέσματά του τα δημοσίευσε το 1714 στο διάσημο τότε Αγγλικό περιοδικό *Philosophical Transactions* καθώς επίσης το 1715 και σε ιδιαίτερη έκδοση στη Βενετία «Nova et tuta variolas excitantdi per transplantationem methodus; Nuper inventa et in usum tracta».

Διαπιστώνεται ότι η μέθοδος της λαϊκής ιατρικής για την προστασία από την ευλογιά έγινε αφορμή για την πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού το 1701 από τον Έλληνα ιατρό Ιάκωβο Πυλαρινό, ο οποίος θεωρείται ο πρώτος ανοσολόγος.

